

LA CRISI JAPONESA DELS ANYS 90: FORMACIÓ, CAUSES, EVOLUCIÓ I RECUPERACIÓ ECONÒMICA

Universitat Oberta de Catalunya

Facultat d'estudis d'Àsia Oriental

Autor:
Christian Franch Moncunill

Tutors:
Àngels Pelegrín Solé
José Luis Fierro Monteagudo

Barcelona, gener 2006

© (Christian Franch Moncunill)

Reservats tots els drets. Està prohibida la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment, compresos la impressió, la reprografia, el microfilm, el tractament informàtic o qualsevol altre sistema, així com la distribució d'exemplars mitjançant lloguer i préstec, sense l'autorització escrita de l'autor o dels límits que autoritzi la Llei de Propietat Intel·lectual.

ÍNDEX DEL TREBALL

Índex del treball.	2
Índex de figures i taules.	5
1. Introducció.	6
2. Breu història econòmica del Japó des de 1945 fins als anys 80.	9
2.1 L'economia de la postguerra (1945 – 1952).	9
2.2 El miracle japonès.	10
2.3 Les reformes econòmiques dels anys 70.	11
3. Els anys anteriors a la crisi: L'economia bombolla dels anys 80.	14
3.1 L'economia japonesa als anys 80.	14
3.2 La formació de l'economia bombolla.	15
4. L'esclat de la crisi a principis dels anys 90.	19
4.1 Les debilitats del sistema financer queden al descobert.	19
4.2 L'esclat de la bombolla borsària.	20
4.3 La desinflada de la bombolla immobiliària.	20
4.4 L'inici de la crisi dels anys 90.	21
5. La crisi japonesa i les seves causes.	24
5.1 La crisi japonesa.	24
5.2 Les causes de la crisi japonesa.	26
5.2.1 L'esclat de les bombolles immobiliària i borsària.	26
5.2.2 Els problemes del capitalisme japonès.	29
5.2.3 Els crèdits de cobrament dubtós i les empreses en fallida.	31
5.2.4 Espiral deflacionista i tipus d'interès reals negatius.	33
5.2.5 L'apreciació del ien.	34

5.2.6	La crisi del balanç de situació.	37
5.2.7	La saturació del mercat interior.	38
5.2.8	La debilitat de la demanda externa.	39
5.2.9	Diversos problemes macroeconòmics estructurals.	39
6.	Característiques principals de l'economia nipona i la seva relació amb la crisi.	41
6.1	El Triangle de Ferro.	41
6.2	Els <i>keiretsu</i> o grans grups industrials japonesos.	42
6.3	El treball per vida.	45
6.4	El sistema de sous segons la edat.	46
6.5	Els problemes del <i>management</i> japonès.	47
6.6	Els problemes estructurals de l'economia japonesa.	47
7.	La crisi bancària japonesa.	51
7.1	Liberalització i canvi de paper dels bancs en l'economia japonesa.	51
7.2	L'esclat de la bombolla i les reformes posteriors.	51
7.3	Accions dutes a terme pels bancs durant la crisi.	54
7.4	El model del <i>management</i> japonès i els seus accionistes.	56
8.	La política japonesa i la seva relació amb la crisi.	60
8.1	El sistema polític japonès contemporani.	60
8.2	Les polítiques aplicades per sortir de la crisi i el seu fracàs.	61
8.2.1	Les polítiques destinades a solucionar la crisi bancària.	62
8.2.2	Les polítiques sobre el ien.	62
8.2.3	Les polítiques en el tipus de interès.	63
8.2.4	Les polítiques de grans inversions per a fomentar el creixement i crear inflació.	64
8.3	La política japonesa. Perspectives de futur.	65
9.	La millora de la situació econòmica a partir de l'any 2003.	67

10. Conclusions.	71
11. Glossari.	76
Bibliografia.	81

ÍNDEX DE GRÀFIQUES I TAULES:

Gràfiques:

Gràfica 1: Evolució de la ocupació per sectors.	11
Gràfica 2: Evolució dels creixements del PIB i l'IPC en els anys 70.	12
Gràfica 3: Evolució dels creixements del PIB i l'IPC en els anys 80.	14
Gràfica 4: Creixement del PIB i l'IPC en els anys 90.	19
Gràfica 5: Evolució del índex Nikkei 225 (1984-1999).	20
Gràfica 6: Evolució dels preus dels immobles urbans (1985-2004).	21
Gràfica 7: Evolució del atur al Japó (1988-2002).	22
Gràfica 8: Evolució del IPC japonès (1985-2004).	23
Gràfica 9: Evolució del tipus de canvi USD-Ien (1985-2004).	35
Gràfica 10: Proporció de llars japoneses amb aquests béns duradors.	38
Gràfica 11: Variació del sou mig al Japó en funció de la edat.	46
Gràfica 12: Evolució de la voluntat de préstec de les entitats financeres japoneses.	55
Gràfica 13: Comparativa ROE bancs Japó, EUA i Alemanya (1994-1997).	59
Gràfica 14: Comparativa ROA bancs Japó, EUA i Alemanya (1994-1997).	59
Gràfica 15: Distribució de les exportacions japoneses en els anys 1990 i 2003.	68

Taules:

Taula 1: Caiguda del valor del sòl en 11 anys (1990-2001).	21
Taula 2: Evolució de les hores treballades al Japó (1956-2000).	40
Taula 3: El triangle de ferro japonès.	42
Taula 4: Principals <i>keiretsu</i> l'any 1993.	44
Taula 5: Empreses que formen part del <i>keiretsu</i> Sumitomo.	44
Taula 6: Evolució del <i>rating</i> Fitch dels principals bancs japonesos (1980-1999).	52

1. INTRODUCCIÓ.

El treball que he realitzat durant aquests dos semestres tracta sobre la greu crisi econòmica que va viure el Japó durant els anys 90 i que, tot i la millora econòmica experimentada, segueix vivint en la actualitat.

La crisi del Japó crec que és un tema molt interessant d'estudiar i analitzar, donada la seva complexitat. Per aquest motiu, crec necessari fer un treball sobre la crisi japonesa en general, amb uns límits força amplis per a un treball de menys de 100 pàgines. Els nombrosos elements que formen la crisi i les seves interrelacions fan necessària, en la meua opinió, una visió general d'aquesta, tot i els riscos que això suposa per a la concreció del treball.

La crisi japonesa ja ha sigut objecte de nombrosos treballs de recerca i llibres per part de molts economistes com Krugman i per tant el meu treball d'investigació ni aportarà cap nou descobriment en aquest tema ni té cap intenció de fer-ho, donats els meus limitats coneixements sobre el tema.

Partint de la hipòtesi de que la crisi japonesa no només té una base econòmica sinó que també té altres elements polítics i demogràfics importants, l'objectiu d'aquest treball és intentar explicar la naturalesa d'aquests elements i comprendre com la combinació de tots aquests ha originat aquesta crisi sense precedents en la història econòmica recent.

Si hem de classificar el tipus d'investigació emprada en aquest treball de recerca, aquest seguirà una línia d'investigació bàsica en el referent al seu propòsit, documental en el referent als mitjans emprats i descriptiva en funció al nivell de coneixements adquirits. La naturalesa del tema escollit, el gran nombre de fonts bibliogràfiques existents i els límits dels meus coneixements recomanen, en la meua opinió, realitzar una investigació amb un alt component teòric i descriptiu.

El treball ha estat elaborat en dues fases diferents, tal i com marquen les directrius del màster. En la primera fase, realitzada entre març i juny de 2005, vaig realitzar el que esdevindria la estructura bàsica del treball. En la seva defensa, realitzada a finals de juny, el tribunal va destacar que un dels punts negatius del treball era que no aprofundia prou en alguns aspectes claus de la crisi, com la descripció de les causes de la crisi, la crisi bancària i la relació entre el sistema polític i la crisi. També calia acotar el treball i centrar-se en alguns aspectes donada la gran magnitud de la crisi japonesa.

Amb aquestes directrius vaig començar a plantejar la segona part del treball a finals de setembre. Vaig concloure que el millor era mantenir la estructura original del treball, donat que aquesta permetia abordar tots els principals aspectes, i ampliar-ne el seu contingut. Així doncs, el treball comença amb un ordre cronològic a on el primer capítol ens descriu breument l'economia japonesa de la postguerra, posant èmfasi en les reformes econòmiques dels anys 70, que van posar els fonaments per la economia bombolla dels anys 80. En el següent capítol es descriu la economia bombolla dels anys 80 i s'analitzen les causes de la seva creació. A continuació, el següent capítol analitza l'esclat de la economia bombolla i els seus efectes sobre l'economia nipona. En aquest punt, el treball abandona el seu enfocament cronològic per a analitzar, capítol per capítol, els aspectes fonamentals de la crisi japonesa. En el capítol 5, el més extens del treball, es descriu la crisi japonesa i s'analitzen les seves principals causes. En el capítol següent s'analitzen les característiques més distintives de la economia japonesa (el triangle de ferro, els *keiretsus*...) i la seva relació amb la crisi. En el capítol 7 s'aborda la crisi bancària, un dels aspectes més importants de la crisi nipona, donat que fins que no es resolgui l'insolvència bancària probablement no es pugui sortir de la crisi. En el capítol 8 tracta sobre la política japonesa i la seva relació amb la crisi nipona. Finalment, en el capítol 9 es descriu els la recuperació econòmica iniciada l'any 2003 i els reptes contra els quals s'haurà d'enfrontar el Japó per enterrar la crisi definitivament. Després de la conclusió, també he incorporat un breu glossari amb els termes emprats més significatius d'aquest treball.

Sóc conscient que la temàtica del treball segueix essent extensa i que certs capítols, especialment els referents a la política i a la recuperació econòmica, poden ser considerats

poc profunds. Tot i així, crec que si vull se fidel a l'hipòtesi inicial, en la qual la crisi no té només una base econòmica, aquest enfocament és el menys dolent i permet assolir el meu objectiu principal, que és donar una visió global però a la vegada el més profunda i rigorosa possible de la crisi. Com ja he dit anteriorment, el treball no pot aportar res sobre un tema del qual ja s'ha escrit molt i per tant només busca relacionar tots els elements que formen part d'aquesta crisi.

2. BREU HISTÒRIA ECONÒMICA DEL JAPÓ DES DE 1945 FINS ALS ANYS 80.

2.1 L'economia de la postguerra (1945-1952).

L'any 1945, després de perdre la Segona Guerra Mundial, el Japó va ser ocupat per les tropes dels EUA i la seva economia i infraestructures van ser gestionades per el Comandament Superior de les Forces Aliades, que va estar al poder fins en 1951. Les 4 principals reformes que es van establir van ser:

1. El desmantellament parcial de les grans empreses japoneses que havien participat a la guerra, anomenades *zaibatsu*¹.
2. Dur a terme una ambiciosa reforma agrària que va eliminar definitivament el feudalisme agrari japonès i va augmentar-ne exponencialment la productivitat. Gran part de les terres dels grans terratinents japonesos van ser repartides entre els petits terratinents.
3. Impulsar una nova política educativa que garantia l'accés a la educació a tota la població i esdevenia obligatòria fins als 16 anys. Amb aquesta reforma es pretenia eliminar el treball infantil, encara vigent en el Japó de la postguerra.
4. Es va realitzar una ambiciosa reforma laboral, de la qual cal destacar la introducció nombrosos drets per als treballadors com l'establiment d'un salari mínim interprofessional.

El 1949 va entrar en vigor el Pla Dodge, amb l'objectiu d'estabilitzar la economia. Aquell mateix any es van crear un conjunt d'organismes per a regular la economia japonesa, com la Agència de Planificació Econòmica i el MITI (Ministry of International Trade and

¹ Posteriorment, aquests conglomerats van ser reformats i recuperats amb el nom de *keiretsu*, com ja veurem en el capítol 6: Característiques de l'economia japonesa.

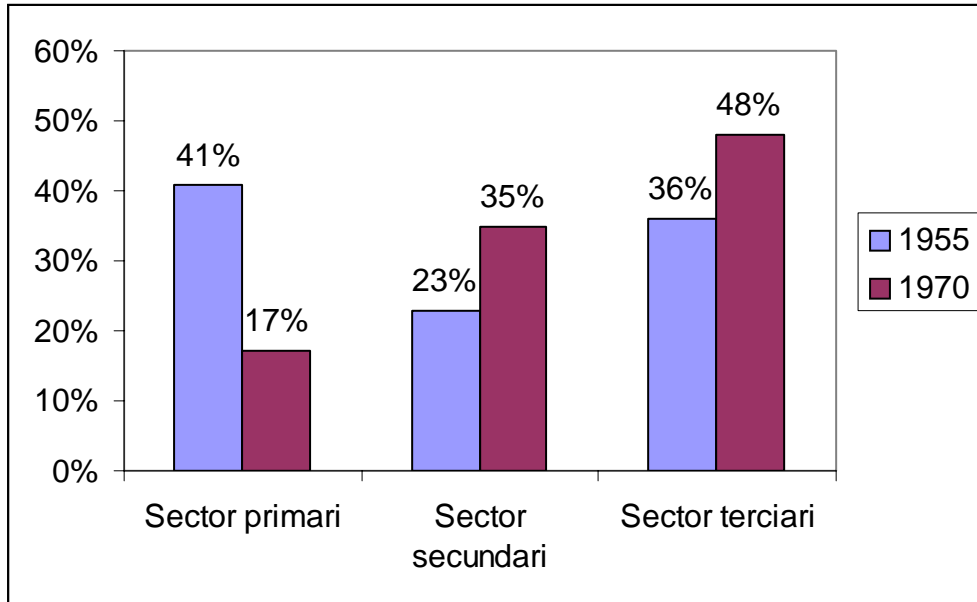
Industry). Dos anys després, al 1951, es va crear la JETRO (Japanese External Trade Organization) i diversos bancs.

Durant el primer període es va donar prioritat al desenvolupament de l'indústria pesada, que es va veure enormement beneficiada per la Guerra de Corea (1950-1953), en la qual el Japó va esdevenir el principal subministrador de material bèl·lic dels EUA. Durant aquest període el Japó es va veure beneficiat per la transferència de tecnologia dels EUA i per les ajudes econòmiques americanes. Quan a l'any 1952 les forces d'ocupació van abandonar el país, el Japó ja havia aconseguit assentar les bases econòmiques per a iniciar el seu creixement.

2.2 El miracle japonès (1952-1974).

La reforma agrària va permetre multiplicar la producció per 2,5 reduint la mà d'obra en 11 milions de camperols. L'abundant mà d'obra en la indústria va permetre començar a produir tot tipus de béns industrials a uns sous baixos i amb una alta tecnologia, gràcies a la transferència de tecnologia inicial dels EUA i les polítiques aplicades pel MITI. La gran majoria d'aquests béns estaven destinats a la exportació.

Les exportacions japoneses van tenir una importància cabdal en la recuperació japonesa donat que es van iniciar en un període en el qual el comerç internacional va experimentar un fort creixement. Un altre factor molt important en les exportacions va ser la política d'un ien baix, que augmentava la competitivitat dels productes japonesos. En només 15 anys, el PNB es va multiplicar per vuit i el PIB per càpita per quatre. Durant aquest període, la estructura de la ocupació japonesa va canviar radicalment, com podem apreciar en la gràfica de la pàgina següent:

Gràfica 1: Evolució de la ocupació per sectors

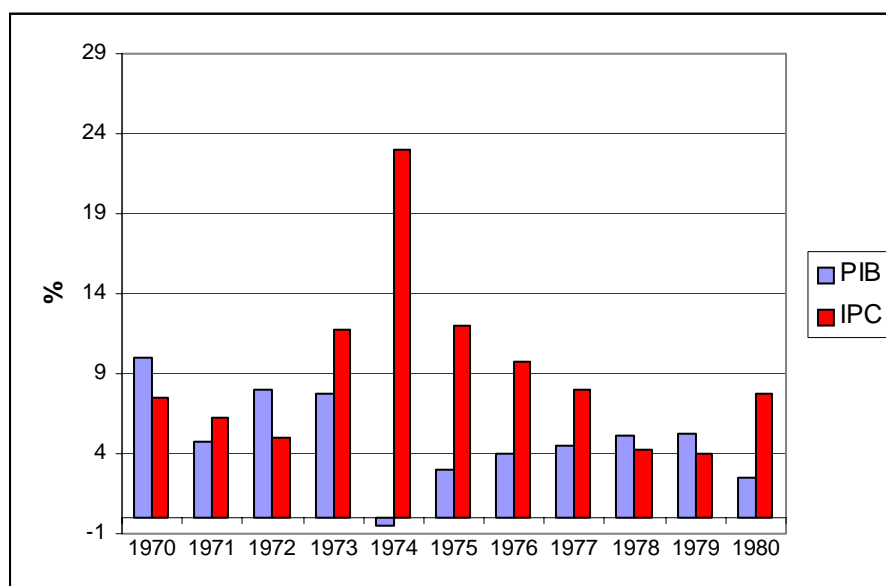
2.3 Les reformes econòmiques dels anys 70.

Durant els anys 70 la economia mundial va estar marcada per les dues crisis del petroli. El Japó va entrar en aquesta dècada amb un creixement del PIB al voltant del 10%. A l'agost de 1971, els EUA van decidir abandonar el canvi fix entre el dòlar i l'or, afectant a una gran majoria d'economies (entre elles la japonesa) que estaven anclades al dòlar americà. Durant 22 anys el ien havia estat a un canvi fix de 360 iens per dòlar i en només dos anys (1971-1973), el ien es va revaloritzar un 24%. El govern japonès i el Banc Central del Japó van témer que la previsible caiguda de les exportacions japoneses pogués afectar negativament el creixement econòmic i per a evitar-ho van adoptar una política fiscal expansiva i van relaxar la política monetària nipona, mitjançant l'augment de la oferta monetària, que durant aquest període va experimentar creixements anuals al voltant del 22%. Gràcies a aquestes polítiques i a una baixa inflació comparada amb els EUA, l'economia japonesa va seguir creixent (a un ritme menor) fins a l'any 1973.

L'any 1974 la economia japonesa va entrar en recessió degut a la crisi del petroli (del qual el Japó n'importava el 90% del que consumia) i l'apreciació del ien, que va encarir sensiblement les exportacions, un dels pilars del miracle japonès. Un altre factor important va ser la pèrdua de competitivitat relativa a la resta de països i molt especialment enfront

als dracs asiàtics², degut al creixement econòmic que havia experimentat el país en els darrers 20 anys. Finalment també cal destacar que el relaxament de la política monetària nipona que es va aplicar als principis dels 70 per a evitar l'estancament econòmic va portar a un excés d'oferta monetària que va generar una inflació propera al 20% durant els anys 1973 i 1974, que juntament amb la pujada del preu del petroli van fer que el PIB japonès decreixés un 0,5% durant l'any 1974.

Per a sortir de la crisi, el Govern va decidir devaluar el ien, aplicar una política monetària i fiscal expansiva (emetent una quantitat important de bons), promoure la despesa en R+D i propiciar la reconversió industrial dels sectors més consumidors d'energia a altres de capital intensiu i alta tecnologia. Els efectes van ser positius i el Japó va aconseguir créixer al voltant del 5% durant aquella dècada. L'octubre de 1978 el ien es va revaloritzar puntualment fins als 176 iens per dòlar, dificultant el creixement econòmic japonès durant el quart trimestre d'aquell any.

Gràfica 2: Evolució dels creixements del PIB i l'IPC en els anys 70

² Conjunt d'economies que va seguir un creixement accelerat similar al japonès i que en aquell període estava format per Taiwan, Hong Kong, Corea del Sud i Singapur.

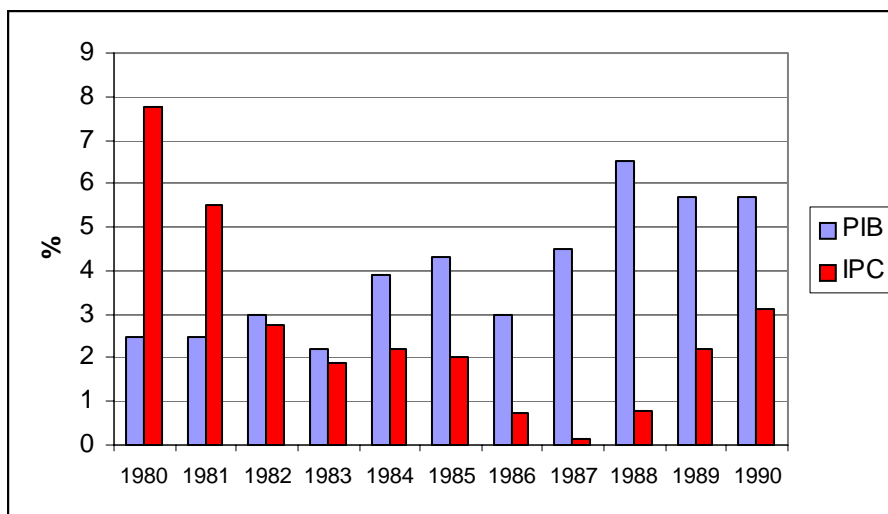
La segona crisi del petroli (1979) va tenir un impacte molt menor sobre la economia japonesa gràcies a la reconversió industrial, que havia reduït el consum energètic dràsticament. L'apreciació del ien, que l'any 1979 es canviava a 230 iens per dòlar també va reduir l'impacte de la escalada dels preus del petroli sobre la economia japonesa. En aquesta segona crisi, el govern japonès no va haver de relaxar la política monetària (que tanta inflació havia causat durant la primera crisi) donat que tot i l'apreciació del ien, les exportacions japoneses seguien creixent, gràcies al salt qualitatiu que havien realitzat els productes japonesos i la reducció dels costos de producció que havien realitzat les empreses nipones.

Al llarg de la dècada dels 70 el Japó va iniciar un procés de desregulació del sector financer que canviaria profundament el sistema bancari japonès i seria una de les causes de l'economia bombolla dels anys 80 i de la crisi bancària japonesa dels anys 90. La liberalització del mercat de bons, iniciada l'any 1975, va permetre a les grans empreses i al mateix Estat japonès emetre bons i obtenir finançament més barat del que els havien ofert els bancs fins llavors. Així doncs, aquesta reforma va significar per als bancs japonesos la pèrdua d'una part important del seu negoci, tal i com analitzaré al capítol 7.

3. ELS ANYS ANTERIORS A LA CRISI: L'ECONOMIA BOMBOLLA DELS ANYS 80.

3.1 L'economia japonesa als anys 80.

La dècada dels 80 va significar un canvi important en el model econòmic japonès. En aquesta dècada el Japó va prosseguir la seva integració en la economia mundial i ja era una de les principals economies del món. També va ser en aquesta dècada quan el Japó va continuar amb les seves polítiques de liberalització econòmica que havia iniciat durant els anys 70. Moltes d'aquestes reformes van ser conseqüència dels canvis econòmics que va viure la economia mundial durant aquella dècada. Aquesta dècada també va ser anomenada per alguns analistes com la “dècada de la prosperitat”, donat que l'augment exponencial del consum dels japonesos transmetia una imatge de riquesa sense precedents. Pocs anys després aquesta suposada economia pròspera va mostrar la seva cara real: la d'una economia bombolla.

Gràfica 3: Evolució dels creixements del PIB i l'IPC en els anys 80

Després d'haver superat amb èxit la segona crisi del petroli, la economia japonesa ja semblava recuperada i creixia aproximadament un 5% anual. L'augment de les exportacions als EUA gràcies a un dòlar fort va ser un element clau de la recuperació econòmica japonesa d'aquells anys. A inicis dels anys 80, el Govern es va fixar com a

objectiu reduir la despesa pública (i d'aquesta manera el dèficit) i també va centrar-se en modificar la política fiscal. La nova política fiscal buscava augmentar els ingressos per impostos i limitar la despesa pública, aconseguint que creixés menys d'un 1% anual entre 1980 i 1985. El progressiu envelliment de la població japonesa feia necessari reduir el deute del Estat per a poder tenir més marge en el sistema de pensions.

Tot i així, aquesta política monetària va durar poc. El setembre de 1985 a l'hotel Plaza de Nova York, els països que integraven G5³ es van reunir i van acordar revaloritzar el ien. Aquesta revalorització, anomenada *endaka*, va fer que la cotització del dòlar passés de 260 iens per dòlars a 130 iens per dòlar, és a dir, el valor del ien es va duplicar. L'*endaka* va significar un cop molt fort per a les empreses exportadores japoneses i la economia se'n va ressentir, creixent només un 2,4% l'any 1986. Els Acords del Plaza també van comprometre al Japó a reduir els seus tipus d'interès que van passar del 5% al 2,5% en només 18 mesos.

El Govern japonès va procedir, com ja havia fet en la crisi de 1974, a una política econòmica expansiva (amb una despesa extraordinària de 3 bilions de iens) i a una devaluació puntual del ien, que van permetre revifar la economia que va créixer un 4% el 1987.

3.2 La formació de l'economia bombolla.

Els canvis que va viure la economia mundial al llarg dels anys 80 van propiciar que diversos països acceleressin el seu creixement per sobre de les seves possibilitats, gràcies a l'abaratiment del crèdit i a la revalorització dels actius immobiliaris i borsaris. De tots els països que van experimentar aquesta situació, el Japó en va ser el que ho va fer d'una manera més pronunciada.

Les dues crisis petroleres van fer que els països anglosaxons apostessin per a aplicar una desregulació financera amb l'objectiu evitar la inestabilitat monetària que les escalades dels preus del petroli havien originat. Es creia que si es permetia als bancs gestionar lliurement

³ En aquell període de temps el G5 estava format per França, Regne Unit, EUA, Japó i Alemanya Occidental.

els seus riscos i ampliar la seva gamma de serveis, aquests podrien augmentar la seva rendibilitat i recuperar la que tenien a principis dels anys 70, quan les grans empreses es finançaven a través dels bancs en canvi de recórrer a l'emissió de bons. El Japó va ser el primer país, després dels anglosaxons i abans dels d'Europa Occidental, que va adoptar aquesta liberalització. Aquest canvi era força significatiu donat que la economia japonesa havia sigut fins llavors molt més intervencionista que la de la resta dels països de la OCDE.

La depreciació del dòlar entre 1985 i 1988 va significar un alleugeriment de les tensions inflacionistes per a la majoria dels països de la OCDE, incloent-ne el Japó, la inflació del qual va baixar per sota del 1%. Aquest fet va permetre relaxar les polítiques monetàries i va coincidir temporalment amb un altre: la reducció de la fiscalitat sobre el patrimoni, propiciada per la reducció dels costos de finançament gràcies a la major competència interbancària.

La caiguda dels costos financers va crear una situació molt favorable per l'adquisició d'actius immobiliaris i borsaris, provocant així la seva apreciació. Al mateix temps, els bancs van iniciar una política agressiva d'oferta de crèdit amb l'objectiu de millorar la seva rendibilitat. En el cas japonès, la competència va ser molt agressiva, oferint crèdits a petites i mitjanes empreses (donat que les grans empreses japoneses ja no utilitzaven els bancs per a finançar-se) i a constructores, agències immobiliàries i particulars. També van començar a obrir oficines a la resta d'Àsia, a Amèrica i a Europa, oferint també condicions de crèdit molt avantatjoses. Aquest canvi en la cartera de clients va comportar un risc d'impagament molt més alt, tal i com va quedar demostrar als anys 90.

La compra dels actius immobiliaris i financers va comportar una pujada en el preu d'aquests. La escalada de preus d'aquest actius, va transmetre una imatge de baix risc de crèdit per als inversors que hi apostaven donat que, en cas d'impagament, el valor dels actius que posseïen haurien pujat sensiblement. Així es va entrar en una espiral de crèdit en la qual hi van entrar bancs i empreses japoneses que disposaven de carteres immobiliàries i borsàries importants. La constant apreciació d'aquestes carteres va donar una solvència artificial als bancs i les empreses japoneses. S'havia entrat en una espiral en la qual l'oferta

de crèdit acabava revaloritzant artificialment els actius dels bancs, permetent-los així oferir encara més crèdit. La economia japonesa havia entrat en una nova fase, la de l'economia bombolla.

A diferència del Japó, a Europa (a on s'hi havien aplicat liberalitzacions similars), l'eufòria especulativa va ser frenada ràpidament per l'alta inflació, una demanda no tan alta com la japonesa, uns tipus d'interès elevats i pel control que va exercir la Comissió Europea. Al Japó la situació era totalment inversa: els tipus d'interès eren els més baixos de la OCDE (propiciant així el crèdit) i el Govern va aplicar una política monetària expansiva per a augmentar el consum intern i així fer créixer el PIB i no dependre tant de les exportacions, que amb la apreciació del ien corrien el risc de veure's reduïdes considerablement.

L'alta despesa pública japonesa va promoure l'aparició de grans constructores, empreses de capital risc i agències immobiliàries. Paral·lelament, el consum intern va créixer exponencialment degut a la caiguda dels tipus d'interès. La suma d'aquests factors també va contribuir en l'alça desmesurada en els preus immobiliaris comentats anteriorment. En només un any, el 1987, els preus de Tokio es van duplicar, esdevenint ràpidament la ciutat més cara del món. La bombolla immobiliària japonesa ja era un fet.

Aquesta bombolla immobiliària va venir acompanyada d'una bombolla borsària: El 1986, en plena recessió (segons els termes japonesos d'aquella època) l'índex Nikkei va passar d'un valor de 13.137 punts a 18.701 punts, o el que és el mateix, va créixer un 42%, un fet totalment inconsistent amb la situació econòmica del país d'aquell any. L'excés de crèdit i l'especulació, que havia sobrevalorat els actius borsaris (al igual que els immobiliaris), n'eren les principals causes. Entre 1985 i 1989, la capitalització borsària de Tokio va passar de representar un 60% del PIB a un 153%.

El punt àlgid de les bombolla borsària va ser el 1989, quan l'índex Nikkei va arribar a un màxim històric de 38.900 punts (s'havia multiplicat per 2,6 en només 4 anys) i el punt àlgid

de la bombolla immobiliària fou el 1990, quan les sis principals ciutats japoneses havien multiplicat per 2,6 el valor del sòl en 5 anys⁴.

Així doncs, el creixement econòmic japonès de finals dels anys 80 era, en part, artificial. Les empreses japoneses van emprendre polítiques de creixement molt ambicioses, realitzant fortes inversions (del 20% del PIB a l'any 1990, un 5% superior a la mitjana dels països de la OCDE) i assumint un fort endeutament bancari. Aquestes inversions van fer créixer el PIB durant el període de la bombolla. Tot i així, es podien apreciar alguns símptomes de la feblesa econòmica, entre els quals cal destacar l'acumulació de stocks, la pujada de preus de les matèries primes, l'augment del endeutament i la reducció dels marges d'explotació. Malgrat aquestes dades negatives, la baixa inflació i les grans expectatives en els actius borsaris van continuar inflant la bombolla. Com és possible que malgrat aquests símptomes, les empreses japoneses seguissin duent a terme polítiques expansives? Molts experts han considerat que la diferent cultura empresarial japonesa en va ser el principal motiu⁵, donat que en el Japó modern les empreses havien substituït en molts casos a l'Estat, sobretot en el referent al benestar social. Així doncs, moltes empreses preferien amuntegar stocks que acomiadar treballadors.

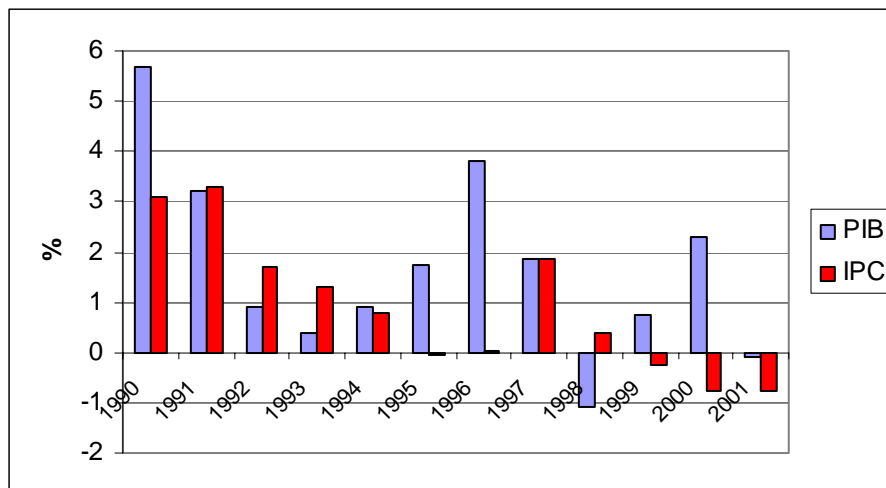
Tot i que el creixement econòmic japonès d'aquella dècada tenia peus de fang, també és just reconèixer que tenia alguns aspectes sòlids (encara que amplificats per la economia bombolla) que el diferenciaven respecte la resta de les economies de la OCDE. El més important era, sens dubte, el sistema corporatiu japonès que ja hem comentat anteriorment. La contractació a llarg termini de les empreses japoneses permetien una formació superior dels seus treballadors i permetia a les empreses millorar substancialment els seus resultats en innovació tecnològica. El treballadors també tenien un alt grau d'especialització, que significava una millor gestió dels recursos. Finalment, la gestió empresarial japonesa, basada en buscar beneficis a llarg termini permetia fer fortes despeses en I+D per a millorar els productes.

⁴ En el cas de Tokio, els valors al centre de la ciutat van ser molt superiors: S'estimava que la superfície que ocupava el Palau Imperial tenia un valor de mercat superior al valor de terra de l'Estat de Califòrnia o de Canadà. El valor del territori japonès era superior al dels EUA.

⁵ Aquest tema serà desenvolupat posteriorment, en el capítol 6.

4. L'ESCLAT DE LA CRISI A PRINCIPIS DELS ANYS 90.

L'any 1990 el Japó va entrar en una nova crisi econòmica, molt més severa que les anteriors i que ha marcat profundament el seu desenvolupament econòmic fins a l'actualitat.

Gràfica 4: Creixement del PIB i l'IPC en els anys 90

4.1 Les debilitats del sistema financer queden al descobert.

La sobrevaloració del mercat financer japonès va encendre les alarmes en el Banc Central del Japó, que tement perdre el control sobre la economia, va decidir pujar els tipus entre 1989 i 1990 fins al 6%, intentant així que els inversors reduïssin la seva participació en la borsa. Molt probablement aquesta decisió va accelerar la caiguda dels índexs borsaris, encara que aquests ho haguessin acabat fent igualment, donada la seva excessiva sobrevaloració.

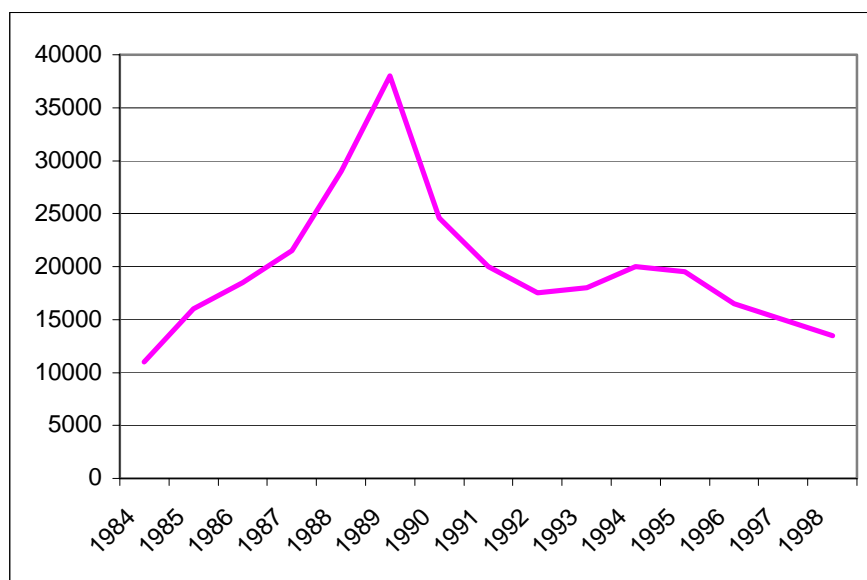
L'abril del any 1990 el Ministeri de Finances va establir unes directrius als bancs per a que limitessin la oferta de crèdit per al sector immobiliari (tant en les hipoteques com en els préstecs a empreses del sector) amb l'objectiu de reduir l'escalada en els preus immobiliaris. La primera conseqüència d'aquesta decisió va ser una caiguda en el creixement dels actius no monetaris del bancs, passant d'un valor de 508 trilions de iens en

l'any 1989 a un valor de 491 a l'any 1990. El valor dels bancs va començar a caure i el seu *rating* també, veient reduït el crèdit.

Els bancs japonesos, veient que la situació econòmica del país era la d'una economia bombolla i que el sistema bancari estava perdent valor, es van veure obligats a reduir dràsticament la seva oferta de crèdit, imposant unes condicions molt més exigents per a oferir crèdit. Aquesta situació, tal i com analitzarem posteriorment, va significar una forta reducció del consum intern del país.

4.2 L'esclat de la bombolla borsària.

En el març de l'any 1990, l'índex Nikkei havia perdut 10.000 punts respecte al màxim històric de 1989, o el que és el mateix, un 25% del seu valor en només 3 mesos. La borsa va seguir caient inexorablement, fins arribar al 38% del seu valor històric a finals de 1992. En aquell any, la pèrdua de valor de les accions (en comparació l'any 1989) era de 430 bilions de iens.

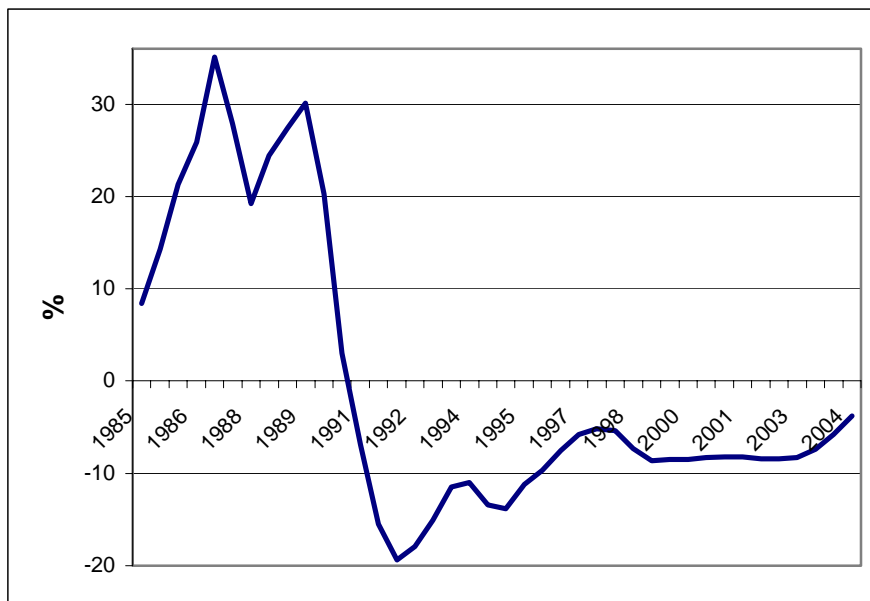

Gràfica 5: Evolució del índex Nikkei 225 (1984-1999)

4.3 La desinflada de la bombolla immobiliària.

La caiguda de preus immobiliaris va ser molt menys acusada que la de la borsa. El 1991 van començar a disminuir els preus a la majoria de ciutats, si bé a les grans capitals aquests

es van mantenir. No va ser fins el 1992 que els preus van començar a caure més acusadament.

Gràfica 6: Evolució dels preus dels immobles urbans (1985-2004)

En el cas dels districtes comercials de Tòquio. El preu mig més alt va ser a l'any 1990, en el qual s'havia quadruplicat el valor de 1985. L'any 1996, el preu mig significava el 40% del de l'any 1990 i l'any 2002 un 25%, recuperant així el valor de 1985.

Taula 1: Caiguda del valor del sòl en 11 anys (1990-2001)

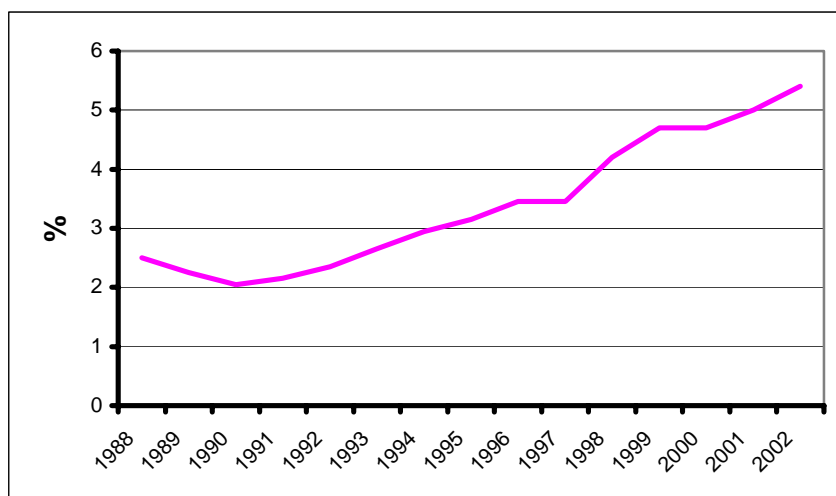
Any	Valor del sòl (bilions de iens)	Pèrdua (bilions de iens)
1990	2.455	
1991	2.275	↓ 180
...	...	
2000	1.544	
2001	1.456	↓ 1.000

4.4 L'inici de la crisi dels anys 90.

El creixement del PIB de l'any 1990 no es va veure immediatament afectat per l'esclat de la bombolla borsària i va créixer un 5,1%. A l'any 1991, coincidint amb l'inici de la caiguda de preus en el sector immobiliari, el PIB va començar a ressentir-se del efecte bombolla i

va créixer un 3,8%. Va ser l'any 1992, amb un creixement del PIB del 1% quan es va parlar obertament de crisi econòmica.

L'apreciació del ien respecte al dòlar durant el període 1988-1992 va afectar negativament a les exportacions japoneses, que a més havien perdut competitivitat en el camp tecnològic i de costos respecte a la competència internacional. La reducció de les exportacions va llastrar el creixement de les principals empreses del país, que ja havien perdut bona part del seu valor en la borsa i en els actius immobiliaris que tenien. Aquest fet va afectar molt negativament el creixement econòmic i va fer augmentar l'atur, passant del 2,1% de la població activa el 1990 fins al 5,4% en l'any 2002⁶.

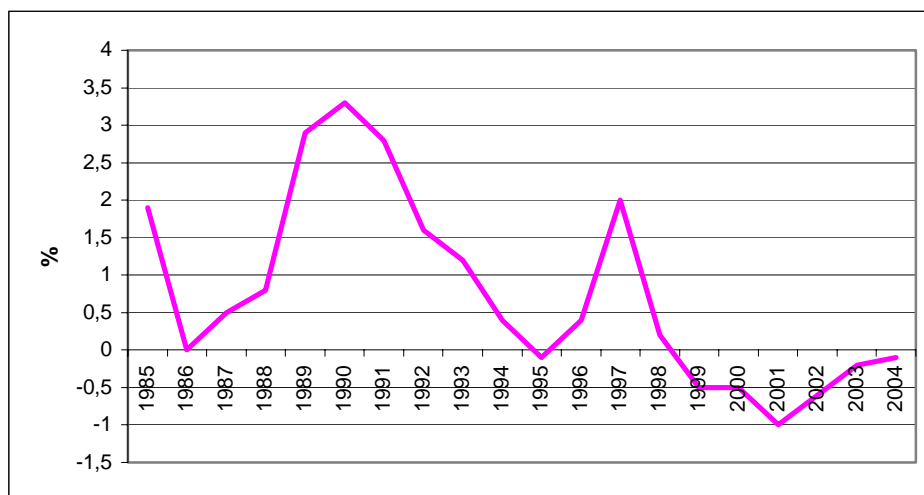

Gràfica 7: Evolució del atur al Japó (1988-2002)

La crisi econòmica, la reducció d'oferta de crèdit per part dels bancs i l'augment del atur van comportar una reducció en la despesa privada, que havia sigut un dels pilars del desenvolupament econòmic durant la dècada dels 80 (tot i haver sigut excessiva durant aquell període). Una de les principals conseqüències d'aquest fet va ser una disminució de la inflació (menor a l'1% anual durant el període 1990-1997) i que es va acabar convertint en deflació a partir de 1999. Cal remarcar que la deflació ha sigut un dels principals

⁶ Històricament la taxa d'atur japonesa sempre ha estat molt baixa, estant al voltant de 1,5% de la població activa. Arribar a un nivell del 5% ha sigut motiu d'alarma social en molts sectors de la població.

obstacles de la recuperació econòmica i que encara avui és una seriosa amenaça per a la economia nipona.

Gràfica 8: Evolució del IPC japonès (1985-2004)

5. LA CRISI JAPONESA I LES SEVES CAUSES.

5.1 La crisi japonesa.

Molt sovint s'ha utilitzat el terme de crisi econòmica per definir la dècada dels 90 de la història japonesa. Aquesta “crisi” es tracta de una suma de crisis i diferents factors que van coincidir temporalment i que la suma dels quals va generar una crisi sense precedents. Així doncs, es pot considerar la crisi japonesa com:

Una crisi bancària: Els bancs japonesos van entrar en una forta crisi (que analitzarem en el capítol 7) en la qual van quedar excessivament endeutats, veient-se obligats a reduir l'oferta de crèdit i complicant la situació econòmica del país.

Una crisi empresarial: Les empreses japoneses, tot i haver introduït elements força competitius en les pràctiques empresarials mundial, eren governades amb pràctiques empresarials poc transparents. Una característica comuna en les empreses japoneses d'aquella època era que la maximització de beneficis era, en molts casos, secundària. L'excés d'inversions poc rendibles i la acumulació de stocks sense utilitzar van ser altres problemes comuns aquella època. També cal remarcar que la normativa comptable d'aquella època era poc clara i permetia presentar comptes molt ambigus. Finalment, la corrupció, les pràctiques poc ètiques i la *yakuza*⁷ també van ser uns mals endèmics en la gestió empresarial nipona.

Una crisi amb connotacions polítiques: Moltes de les decisions del Banc Central del Japó van arribar tard. El Govern tampoc no va tenir encert en les seves polítiques per a sortir de la crisi i el país va quedar molt endeutat. Moltes de les inversions van demostrar ser molt poc rendibles econòmicament però molt rendibles políticament. Així doncs, les polítiques partidistes (i clientelistes) tenien preferència sobre les polítiques encaminades a intentar aixecar la economia nipona, causant un greu perjudici en la economia del país. Aquest punt està desenvolupat en el capítol 8.

⁷ La màfia japonesa. Durant els anys 80 va estar molt present en els sector immobiliari i també va disposar de bastants contactes en els ministeris.

Una crisi social: La societat japonesa va viure durant aquest període amb molta inseguretat. L'economia bombolla havia empobrit a tota la població i bona part d'ella estava endeutada. La por va fer que moltes famílies japoneses estalviessin sense posar els diners al banc, dificultant així la seva necessària capitalització per a escapar de la forta crisi bancària. El consum intern, tant important en la economia japonesa dels anys 80 va ser reduït sensiblement, ajudant així a empitjorar la crisi de les empreses japoneses, que van haver de començar així a reduir les seves plantilles i fent augmentar l'atur, creant una forta alarma social. La productivitat per treballador es va veure reduïda i moltes dones es van haver d'incorporar al mercat laboral per a poder fer front al cost de vida de la família.

Una crisi demogràfica: La població japonesa s'ha anat envellint progressivament i això ha generat fortes tensions pressupostàries. Si bé l'envelliment ha estat similar al d'altres països desenvolupats, el Japó presenta una fase més avançada que la resta. La caiguda de la natalitat, un creixement de població zero i les fortes restriccions a la immigració són, potser, els dos elements més diferencials respecte a la resta de països desenvolupats.

Així doncs, és un error atribuir únicament la crisi japonesa a l'esclat de l'economia bombolla dels anys 80. El Japó no va ser l'únic país que va viure una crisi deguda a una economia bombolla a principis dels anys 90: Suècia va patir l'any 1991 una crisi bancària similar a la japonesa deguda a una desregulació financera poc estructurada i a una bombolla immobiliària que van arruïnar els dos bancs principals i van sotmetre al país a una recessió del 5,2% entre 1990 i 1993. El Govern suec va aplicar un conjunt de mesures consistents en la recapitalització dels bancs i la seva privatització (mesures similars a les que va prendre el Japó) i va aconseguir reconduir la economia i recuperar el creixement econòmic.

També es cita el cas de la crisi coreana⁸ de l'any 1997 com a un exemple de crisi similar a la nipona superada amb èxit. La crisi del deute extern que va viure Corea l'any 1997, deguda a la forta crisi asiàtica d'aquell mateix any va abocar al país a una crisi bancària sense precedents i es va posar en qüestió el model de desenvolupament econòmic coreà. El

⁸ Jérôme Sgard. *La longue crise de la économie japonaise*. 2003

Govern va reaccionar ràpidament i va presentar un pla integral amb fortes reestructuracions i liberalitzacions que van fer que el país es recuperés en només 1 any.

5.2 Les causes de la crisi japonesa.

La crisi japonesa, única en la història econòmica moderna, va ser la suma d'un gran nombre de causes i conjuntures econòmiques. Les principals causes van ser les següents:

1. L'esclat de les bombolles immobiliària i borsària.
2. Els problemes del capitalisme japonès
3. Els crèdits de cobrament dubtós i les empreses en fallida
4. Espiral deflacionista i tipus d'interès reals negatius.
5. L'apreciació del ien.
6. La crisi del balanç de situació.
7. La saturació del mercat interior
8. La debilitat de la demanda externa
9. Diversos problemes macroeconòmics estructurals.

5.2.1 L'esclat de les bombolles immobiliària i borsària.

Aquests dos esdeveniments, que van marcar l'inici de la crisi van tenir una influència molt important durant el desenvolupament d'aquesta.

Quan va esclatar la bombolla borsària l'any 1990, les empreses japoneses en general van perdre bona part del seu valor. Tot i així, el sistema empresarial no va actuar com si estigués en un període de crisi. Els motius d'aquesta conducta, entre d'altres, foren els següents:

- Les empreses japoneses encara tenien un capital latent molt important en forma d'accions en altres companyies del mateix *keiretsu*.
- També tenien una liquidesa important, obtinguda gràcies a la economia bombolla.

- Els preus immobiliaris seguien creixent, donat que la bombolla immobiliària seguia inflant-se, permetent a nombroses empreses vendre alguns dels seus immobles i generant així plusvalues milionàries. També hi havia la sensació que els valors immobiliaris seguirien creixent indefinidament.
- Els bancs seguien donant crèdit amb relativa facilitat (fins a finals de 1990, quan l'Executiu va obligar a la banca a endurir les condicions).
- Moltes empreses i institucions japoneses es trobaven en un període d'important despesa, ja fos en la construcció de noves plantes, en l'adquisició de firmes estrangeres o en el desenvolupament de noves infraestructures. L'aturada d'aquests projectes significava perdre bona part de la inversió i moltes empreses japoneses no estaven disposades a assumir aquesta pèrdua, tot i el risc que això significava.
- La cultura empresarial nipona va dificultar que es prenguessin en consideració algunes mesures correctives tals com la reducció de plantilla o de producció.

Tot i així, aquesta conducta “expansiva” tampoc significava que la crisi borsària no hagués afectat a les empreses nipones. L'efecte va ser molt important donat que moltes d'aquestes empreses estaven en ple procés de creixement i necessitaven emetre accions per a poder finançar-se, fet altament difícil donat el col·lapse borsari d'aquell moment. L'excés d'oferta d'accions va fer que aquestes empreses perdessin valor i que veiessin reduït un dels seus principals recursos (el borsari), empitjorant el seus resultats i fent caure el seu valor en borsa, entrant així en un cercle viciós. La revisió de les normes comptables, iniciada a la segona meitat dels anys 80, també va mostrar com molts beneficis de les empreses nipones havien estat inflats i per tant, el seu valor en borsa se'n va ressentir. Finalment, els bancs, tot i que seguien oferint crèdit a les empreses, van començar a restringir els seus préstecs a les empreses amb un major risc d'insolvència.

Després del col·lapse del sistema borsari, les empreses van utilitzar tots els seus nombrosos recursos no borsaris per a sortejar la crisi, sense donar la importància necessària a la greu

crisi borsària. La emissió de bons va ser un dels recursos més utilitzats, però l'excés d'oferta i les polítiques bancàries destinades a aconseguir quota en el mercat dels estalvis, van fer que els bons empresarials ja no fossin tant atractius com en la dècada anterior.

La bombolla immobiliària, causada en part per la borsària, no podia seguir creixent indefinidament després de la forta caiguda de la borsa. Tot i així, entre els col·lapse de les dues bombolles va passar un any. Tot i que la caiguda de la borsa havia de tenir algun efecte (tard o d'hora) en el mercat immobiliari, la percepció d'eterna revalorització dels actius immobiliaris encara era molt forta en diversos sectors de la economia japonesa, incloent-ne el bancari que fins i tot va continuar flexibilitzant els préstecs bancaris. Posteriorment, i a instàncies dels organismes oficials, els bancs van haver de reduir l'oferta monetària. La sobtada reducció de la oferta de crèdit per part dels bancs japonesos va dificultar l'adquisició d'immobles, moderant la demanda.

La caiguda dels preus immobiliaris va afectar negativament a moltes empreses, que havien utilitzat el mercat immobiliari com a font de riquesa i que ja havien patit la crisi borsària i no els quedaven més recursos per a afrontar la greu crisi econòmica. Aquesta caiguda també va afectar molt negativament a la població japonesa, donat que va significar una pèrdua de riquesa molt important i va afectar-ne negativament el seu consum, que va reduir el seu creixement anual a un 1%. La crisi empresarial i la congelació dels sous també van contribuir a aquest estancament en el consum familiar. Aquest estancament va afectar molt negativament a la economia japonesa, que havia basat una part important del seu creixement des dels anys 80 en el consum intern i també va contribuir significativament en les tensions deflacionistes que va viure el país durant els següents anys.

L'esclat de les dues bombolles també van afectar negativament als bancs japonesos, que van haver d'afrontar molts impagaments i van veure reduïda considerablement la seva liquidesa. Un altre aspecte negatiu al qual s'hagueren d'enfrontar va ser la pèrdua voluntària de la hipoteca de moltes famílies que havien adquirit una vivenda en els anys 80

i preferien adquirir-ne una de nova més barata degut a la caiguda de preus immobiliaris, tot i que això impliqués perdre la hipoteca⁹.

El prolongat creixement de les dues bombolles durant els anys 80 no es pot justificar senzillament com a una conseqüència de la economia bombolla. Es van tractar de dos creixements reals però excessivament ràpids i sobredimensionats. En el referent a la bombolla borsària cal remarcar que durant els anys 80 les empreses japoneses van emprendre el camí de la internacionalització, amb fortes inversions per tot el món que van permetre un creixement sense precedents en el sistema empresarial nipó i que per tant d'alguna manera s'havia de veure reflectit en els principals índexs borsaris del país. En el mercat immobiliari, la millora dels ingressos dels ciutadans nipons, juntament amb una gran concentració de població en una zona geogràfica petita van fer pujar el preu del sòl. La expansió de les empreses japoneses i l'arribada de les empreses estrangeres també van fer que el preu del sòl es veiés encarat. Així doncs, el creixement de les bombolles no tenia només elements especulatiu. També cal remarcar que moltes de les polítiques dutes a terme per l'Executiu nipó, com l'augment de la oferta monetària o la reducció dels tipus d'interès van contribuir a fer créixer les bombolles. Tots aquests elements explicarien els motius per els quals el creixement de les bombolles va ser tant durador i el seu col·lapse tan negatiu.

5.2.2 Els problemes del capitalisme japonès.

Durant els anys 70 i 80 nombrosos experts van elogiar el sistema capitalista japonès, que havia permès “el miracle japonès” i que havia revolucionat el món empresarial. En els anys 90 molts d'aquests experts assenyalaven aquest “capitalisme japonès” com una de les principals causes d'aquest estancament econòmic. Com era possible que aquesta opinió hagués canviat tan radicalment en un període de temps relativament curt?

⁹ Exemple: Una família ha adquirit una vivenda per 100 milions de iens, al cap de dos anys amb el col·lapse del sector, la família troba una vivenda millor a un preu rebaixat de 80 milions de iens. Donat que la hipoteca que ha pagat fins al moment no excedeix de 20 milions de iens decideix perdre-la i adquirir la nova vivenda, pagant una hipoteca més petita.

En la realitat, el capitalisme japonès nascut després de la II Guerra Mundial es tractava d'un sistema molt liberalitzat aparentment, tot i que en la realitat la regulació seguia estant força present i la cultura empresarial del país no era massa eficient en certs aspectes. Es tractava doncs, d'un sistema capitalista amb nombrosos aspectes intervencionistes i poc capitalistes.

Durant el seu període de desenvolupament, el Japó va desenvolupar una variant del capitalisme en la qual l'objectiu principal era el creixement i la estabilitat del país. Era un capitalisme d'estat: Les empreses i els individus eren mecanismes per a enriquir a l'Estat, renunciant a guanyar més si era necessari, tot el contrari que els altres països capitalistes com els EUA, a on l'enriquiment de les empreses i les persones enriqueix al país. El sistema japonès no significava en cap moment un empobriment de les empreses, donat que aquestes eren considerades peces clau en la economia que havien d'estar presents en el sistema. Per aquest motiu, el Govern va salvar a nombrosos bancs de la bancarrota, per a que aquests seguissin donant crèdits molt avantatjosos a diverses empreses i als seus competidors. El Govern, mitjançant associacions industrials, també oferia grans ajudes empresarials i de *management* a les empreses. Aquesta filosofia econòmica i empresarial va impregnar en les empreses, que renunciaven a maximitzar beneficis si amb això aconseguien mantenir la estabilitat i la pau social del país. El sistema capitalista japonès incorporava algunes característiques de les economies socialistes, sobretot en el referent a la planificació econòmica, que van fer que el creixement fos molt igualitari. Tot i així, després de tres dècades amb aquest sistema, la economia va començar a manifestar diversos defectes, molts d'ells relacionats amb l'elevat intervencionisme de l'Estat, que impedia una competència real i que també va facilitar que el sistema empresarial japonès es relaxés.

Inicialment, degut a les necessitats de reconstrucció del país, l'abundància de mà d'obra, els baixos costos productius i l'incertada política exportadora del país, els defectes anteriorment mencionats no es van percebre. L'any 1980, es va començar a percebre un excés de mà d'obra, que les empreses van col·locar a altres empreses del *keiretsu*, mentre van seguir aplicant el concepte del treball de per vida i el sou creixent en funció de la edat¹⁰. Ni les caigudes de vendes van aconseguir que les empreses reduïssin plantilles.

¹⁰ Aquests dos conceptes seran explicats en el capítol 6.

Aquest comportament ha generat moltes opinions: Segons l'economista japonès Noguchi Yukio “les empreses japoneses es preocupen més per els interessos dels seus treballadors que pels dels seus accionistes” o de la editorial del New York Times “per als estrangers, el Japó és una economia amb voluntat socialista, profundament basada en la igualtat social”.

La crisi dels anys 90, a diferència de la del 1973, va aconseguir que aquests defectes estructurals es manifestessin, molt probablement degut al mal moment empresarial (sota els efectes de l'esclat de la bombolla financera) i a la crisi bancària que va patir el país.

Algunes pràctiques empresarials japoneses, com el treball de per vida i la evolució del sou en funció de la edat van revelar-se com pràctiques ineficients i causants de la rigidesa del mercat de treball japonès. En la actualitat encara hi han moltes empreses amb plantilles excessives reticents a reduir-les.

Com ja hem dit anteriorment, va ser a principis dels anys 80 quan es van detectar moltes d'aquestes mancances en el sistema capitalista japonès i es van iniciar algunes reformes per a corregir-les, que van ser aturades després dels acords del Plaza i, sobretot, durant la bombolla financera, a on es van tornar a aplicar pràctiques totalment oposades a les reformes.

5.2.3 Els crèdits de cobrament dubtós i les empreses en fallida.

Un dels principals problemes que ha hagut de fer front el Japó durant els anys 90 és els nombrosos impagaments bancaris molts d'ells corresponents a nombroses empreses totalment deficitàries però operatives gràcies a les subvencions governamentals i als crèdits tous oferts pels mateixos bancs. Aquests impagaments van impedir als bancs finançar l'expansió d'altres empreses molt més rendibles i dinàmiques, reduint així la productivitat de la economia japonesa.

Gran part dels bancs japonesos formaven part de grans conglomerats empresarials, o *keiretsus*, i donaven crèdits molt avantatjosos a nombroses empreses de grup, donat que en la filosofia bancària japonesa era millor facilitar el finançament del grup que no pas obtenir

una alta rendibilitat en el préstec. Aquesta filosofia es va forjar durant la recuperació econòmica japonesa, en la qual els bancs japonesos (pràcticament controlats per el Govern) es limitaven a repartir els fons entre els diners entre les empreses. El sistema va funcionar molt bé durant el període en el qual el Japó va créixer acceleradament per atrapar la resta d'economies occidentals però va esdevenir inservible un cop la economia japonesa va arribar a una fase de maduresa i la crisi bancària japonesa en va ser una conseqüència.

El finançament continu de les empreses deficitàries va fer que els bancs acumulessin a principis dels 90 un deute agregat estimat entre 1 i 2 bilions de iens. Malgrat tot, els bancs van seguir donant préstecs per a que les empreses poguessin pagar els deutes més antics mitjançant nous deutes, així els bancs cobraven els més antics i podien presentar millors resultats comptables, tot i que en realitat el deute seguia creixent. El Govern també va ajudar als bancs, subvencionant les empreses deficitàries, els mateixos bancs i reduint els tipus d'interès. Tot això només va fer que complicar la situació donat que es van mantenir artificialment moltes empreses totalment deficitàries que van llastrar els índex borsaris, van empitjorar els resultats dels bancs i van augmentar el deute públic. Com a conseqüència, la creació de noves empreses o la expansió de les més rendibles va quedar estancada donat que els bancs no podien finançar a més empreses i les subvencions governamentals anaven pràcticament totes a mantenir empreses deficitàries. De resultes de tot això, la inversió empresarial va caure i va empitjorar la crisi econòmica japonesa.

Als anys 90 la economia japonesa havia entrat en una fase de maduresa en la qual les empreses que podien continuar creixent havien de menjar-se a les empreses que ja havien quedat desfasades o que pràcticament ja no podien créixer. La insistència dels bancs i les institucions econòmiques japoneses en mantenir les empreses menys rendibles, per por que l'atur es disparés, va impedir que les empreses més dinàmiques podessin continuar creixent i amb elles, la economia del país.

5.2.4 Espiral deflacionista i tipus d'interès reals negatius.

A principis dels anys 90, el consum intern, un dels pilars del creixement de la economia japonesa durant els anys 80, va caure exponencialment. El temor a anar a l'atur, la incertesa

sobre el futur, l'estancament demogràfic i el progressiu envelliment de la població van ser les principals causes de la davallada del consum. La caiguda del consum intern durant la crisi i la disminució de les exportacions van fer que la enorme capacitat productiva japonesa quedés infrautilitzada. A principis dels 90, la despesa empresarial i domèstica era clarament insuficient i el Banc del Japó, per a estimular el consum, va anar baixant progressivament els tipus d'interès, sense obtenir resultats convincents. Es va arribar a una situació d'un tipus d'interès nominal similar a zero i a un tipus d'interès real negatiu (si hi afegim la inflació). La població era aparentment insensible als canvis en els tipus d'interès i les baixades per a estimular el consum van esdevenir inservibles: El pessimisme sobre el futur econòmic del país era tan fort que una bona part de la població preferia estalviar pensant en la seva jubilació, que ja no veia garantida¹¹. Aquest fet va provocar els primers signes de deflació en la economia, que en poc temps es va transformar en una espiral deflacionista, donat que era més rentable estalviar que gastar.

Es va entrar en un difícil període econòmic: El Banc ja no podia abaixar més els tipus d'interès i el consum seguia sense augmentar. Per a intentar sortir de la espiral deflacionista, el Govern va decidir provocar la suficient inflació per a que els tipus d'interès reals fossin negatius i així s'aconseguís reactivar la demanda, realitzant grans despeses públiques, moltes d'elles ineficients, per a reactivar la economia i generar inflació. Aquestes polítiques van fracassar i van endeutar el país.

Alguns economistes com Paul Krugman han defensat que el Japó es trobava immers en una trampa de liquidesa, donat que la baixada de tipus havia fet que la gent preferís tenir els diners en efectiu i que preferissin estalviar-los en comptes d'invertir. Krugman suggeria realitzar una política monetària agressiva per a sortir d'aquesta trampa. Tot i així, no tots els economistes estan del tot d'acord amb la existència de la trampa de liquidesa. Economistes com Naoyuki Yoshino o Masaharu Kuhara afirmen que el concepte keynesià de la trampa de liquidesa consisteix en que a cert nivell de tipus d'interès, la gent prefereix

¹¹ Les pensions japoneses han estat pagades normalment en part per l'Estat i per la empresa. A principis dels anys 90 l'envelliment de la població (també comú en altres economies desenvolupades) va començar a generar tensions pressupostàries i la crisi empresarial va fer que les empreses intentessin reduir la seva

disposar del capital en efectiu en canvi de dipositar-lo al banc per a obtenir baixos interessos. Malgrat això, la trampa de liquidesa definida per Keynes no estableix cap relació entre tipus d'interès i inversió, com fa Krugman. Així doncs, la caiguda de la inversió al Japó no es deguda a la baixada dels tipus d'interès com suggereix Krugman. En el punt anterior ja he comentat que les empreses van deixar d'invertir perquè, d'entre altres factors, els bancs no les van finançar.

Cal remarcar que la deflació, encara que sigui en petits percentatges, acostuma a afectar la economia d'un país molt pitjor que la inflació. La percepció en la qual els preus baixaran fa caure el consum a la espera de comprar més barat i també fa caure les inversions, donat que l'abaratiment dels costos al llarg del temps fa que els projectes perdin rendibilitat al llarg del temps¹². La economia japonesa va ser un dels casos de deflació més famosos del segle XX i malgrat les crítiques que s'han fet sobre la seva insostenible política de grans inversions per a sortir de la deflació, cal remarcar que en una economia deflacionista, aquesta solució és potser, malgrat tot els seus inconvenients, la més efectiva.

5.2.5 L'apreciació del ien.

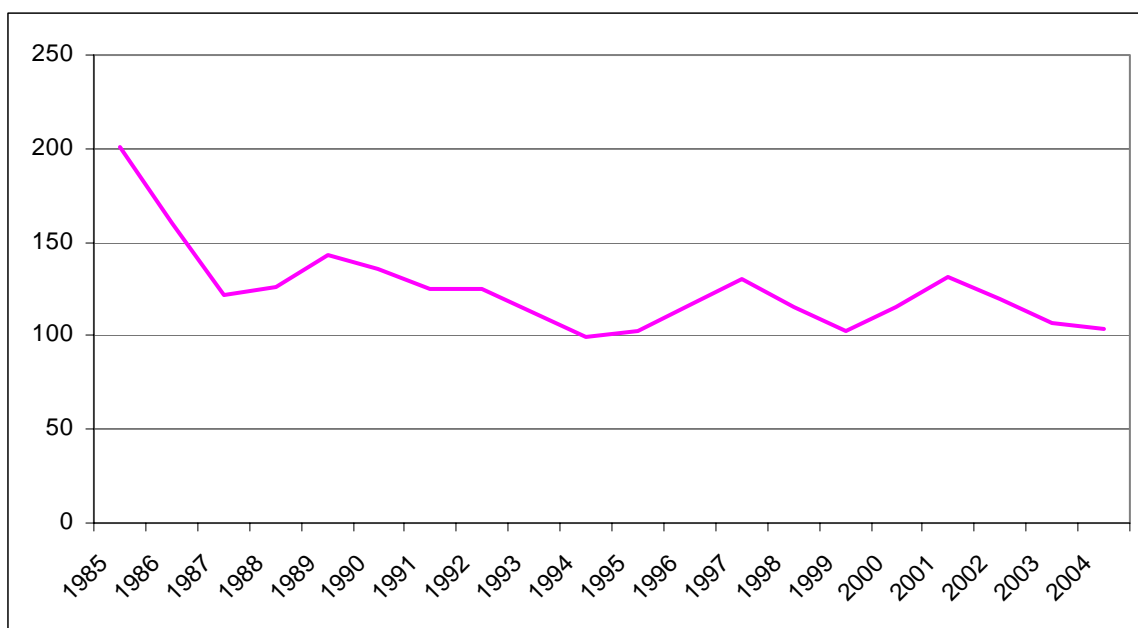
Com ja hem vist anteriorment, un dels pilars de la economia japonesa anterior a la crisi de 1990 havien estat les exportacions. El baix valor del ien i la competitivitat dels productes japonesos van fer que els principals països occidentals, i en especial els EUA, ràpidament adquirissin un importat dèficit comercial amb el Japó. En els acords del Plaza, el 1985, les principals potències mundials van acordar revaloritzar el ien respecte a la resta de divises. Només un any després el Japó va patir la *endaka fukyo* (la crisi del ien fort), deguda a la caiguda de les exportacions i la entrada de productes estrangers al país molt més competitius. Tot i així, les empreses japoneses van actuar ràpidament i mitjançant la millora de la competitivitat i la reducció dels seu marge de benefici van aconseguir superar ràpidament la crisi. La política del ien fort va permetre que les empreses japoneses es llancessin a la compra de grans multinacionals estrangeres (especialment les americanes) i

aportació en el sistema de pensions. Aquests dos fets van generar una forta alarma social que va propiciar l'estalvi i la reducció de la despesa durant els anys 90.

¹² Exemple: En cas de deflació en un procés productiu en compren les matèries primes a un preu, un cop el producte es ven, s'ha de vendre més barat degut a la deflació i el marge es veu reduït.

la població japonesa comencés a consumir productes d'importació (una bona part dels quals considerats béns de luxe), alimentant així la economia bombolla dels anys 80.

L'entrada en crisi de la economia japonesa el 1990 no va comportar una depreciació del ien en els mercats mundials, un fet insòlit fins llavors i que va dificultar enormement la recuperació econòmica d'un país que necessitava exportar per a poder seguir creixent. El ien es va mantenir relativament estable entre els anys 1990 i 1992. Durant el 1993 i fins el 1995 es va revaloritzar notablement. Posteriorment, amb la política de l'administració dels EUA de promoure un dòlar fort, el ien es va anar depreciant tímidament fins el 1997, quan amb l'esclat de la crisi asiàtica es va tornar a revalorar, degut a l'efecte de la caiguda de la resta de divises asiàtiques.

Gràfica 9: Evolució del tipus de canvi USD-Ien (1985-2004)

Hi han diversos motius que expliquen que el ien es mantingués alt durant la crisi dels anys 90:

1. L'envelliment de la població i la crisi de 1990 van fer que les famílies japoneses comencessin a estalviar més del que les empreses japoneses podien invertir i es va

crear un excedent d'estalvis que va dificultar la depreciació del ien, donat que l'excedent d'estalvis va augmentar el superàvit de la balança de pagaments (que ja era positiva gràcies a les exportacions) i aquest va fer créixer les expectatives d'apreciació del ien. Aquesta teoria defensada per Jeffrey Sachs¹³ pretenia demostrar que les variacions en el tipus de canvi i el superàvit de la balança comercial condicionaven les perspectives de creixement del país. Sachs defensava que si bé el Govern japonès presentava uns dèficits públics cada vegada més preocupants, l'elevat estalvi de les famílies japoneses ho compensava i per tant, dificultava la depreciació del ien.

2. La estreta relació comercial del Japó i els EUA va dificultar enormement que el Banc del Japó decidís devaluar el ien. El dèficit comercial dels EUA envers el país nipó va fer que en nombroses ocasions el govern dels EUA pressionés al Japó per a que revalués el ien, sota amenaça d'augmentar les quotes d'importació dels productes japonesos. La necessitat d'exportar japonesa va fer que el Banc del Japó no devalués notòriament el ien, ni en els moments difícils. Per aquest motiu, la política del dòlar fort empresa per l'administració Clinton l'any 1995 va tenir efectes modestos en la economia japonesa.
3. Les constants expectatives d'apreciació del ien van fer que els agents anessin adquirint iens, augmentant-ne gradualment la seva cotització i entrant en una espiral revaluacionista. Des de els anys 70, la sempre positiva balança comercial japonesa, havia creat unes expectatives permanents de revaluació o apreciació del ien.
4. Les poques reserves del Banc del Japó no van permetre que aquest actués sobre la demanda i pogués controlar la continua apreciació del ien.

Les empreses exportadores japoneses, que eren les més dinàmiques dins el sistema empresarial nipó van ser les que més van patir els efectes del ien fort i malgrat innovar per a oferir productes amb un valor afegit cada cop més gran, van tenir grans dificultats en

¹³ *Financial Times*. Abril 2001

mantenir el nivell exportador. Els mals resultats que van obtenir van afectar greument en l'economia del país.

5.2.6 La crisi del balanç de situació.

A principis dels anys 90, les empreses japoneses van haver d'enfrontar-se a un imprevist que va dificultar molt la seva recuperació al llarg de la crisi dels anys 90. L'esclat de les bombolles borsària i immobiliària va significar una devaluació dràstica dels actius empresarials, creant un desequilibri comptable molt difícil de superar. Les empreses es van veure obligades a reduir dràsticament els seus consums i les seves inversions per a poder pagar els seus deutes, passant d'una política de maximització de guanys a una de minimització de pèrdues¹⁴. La caiguda del consum i de l'inversió va crear tensions deflacionistes en els actius nipons, dificultant encara més l'ajustament de les balances empresarials i entrant en un cercle viciós. Aquest fet es va veure ràpidament reflectit en els principals indicadors econòmics de la economia nipona: El sector empresarial van passar de ser un comprador de fons que representaven el 10% del PIB l'any 1990 a un emissor de fons (degut al pagament dels deutes) l'any 2001, que representaven el 4% del PIB. Aquest fet va fer que les empreses es replantegessin totalment la política de compra de deute i no n'adquirissin més, dificultant així el creixement. La única entitat en tot el país que quedava disposada a comprar deute (que en molts casos, era de difícil retorn) era l'Estat.

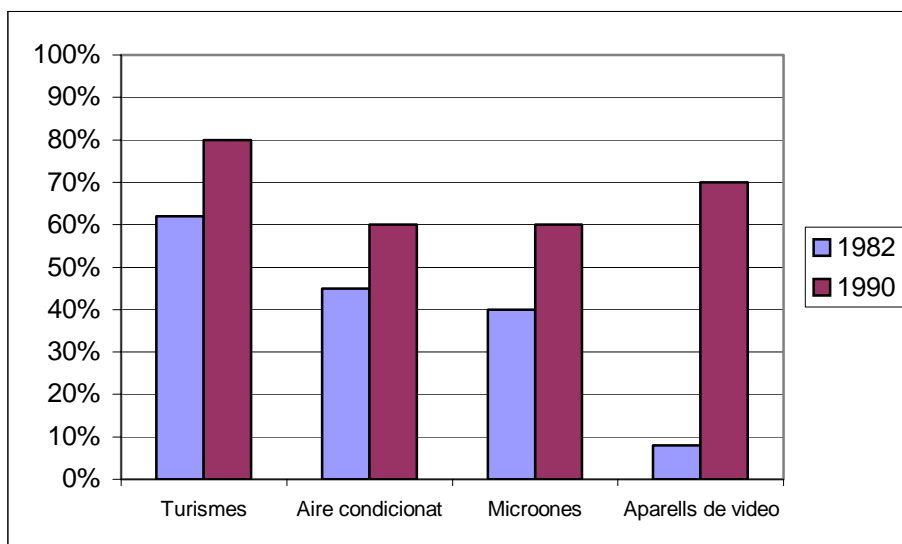
La falta d'inversió empresarial i la caiguda del consum privat, van posar el país al límit de la depressió i van obligar al Govern del Japó a invertir i endeutar-se per a reduir aquesta. Per tant, mentre les empreses no hagin superat aquesta crisi i no tornin a invertir, el Govern haurà de seguir invertint per a allunyar el fantasma de la depressió.

5.2.7 La saturació del mercat interior.

El creixement exponencial del consum japonès dels anys 80 i el canvi d'actitud dels consumidors després de l'esclat de la economia bombolla (en el qual es va tornar a prioritzar l'estalvi) van fer caure el consum en els anys 90.

¹⁴ Paul Burkett i Martin Hart-Landsberg, *The Economic Crisis in Japan. Mainstream Perspectives and an alternative View*. (2003) p.349.

En aquest període el mercat interior d'alguns béns duradors va començar a mostrar signes de saturació, afectant negativament a la indústria japonesa d'aquests béns:

Gràfica 10: Proporció de llars japoneses amb aquests béns duradors

La construcció d'infraestructures, que havia sigut un dels elements més importants en la demanda interna també va limitar el seu creixement, donat que el Japó ja havia deixat de ser un país en vies de desenvolupament a on calien fer grans despeses en infraestructures i havia esdevingut una economia madura a on cada cop quedaven menys grans infraestructures a construir. Aquest efecte ja ha passat a molts altres països que han fet aquesta transició, però en el cas japonès va ser més greu. L'alta densitat demogràfica (que significa major dificultat per a construir per manca d'espai) i les polítiques d'inversions del Govern (les quals donaven prioritat a la construcció d'infraestructures al camp poc rendibles) en van ser les principals raons.

5.2.8 La debilitat de la demanda externa.

El lent creixement dels mercats principals als quals el Japó exportava va fer que les exportacions de productes duradors d'alt valor afegit (els que més benefici donaven) es reduïssin progressivament, obligant a nombroses empreses nipones a reduir la seva capacitat productiva. També va augmentar la competència dels dracs asiàtics, que ja

disposaven d'un nivell tecnològic similar amb un cost de mà d'obra inferior. La crisi asiàtica de 1997, en la qual la majoria de països asiàtics van devaluar la seva moneda (a excepció de la Xina i el Japó), va dificultar encara més les exportacions japoneses.

Aquesta situació s'ha anat invertint en aquests darrers anys, gràcies al creixement de la Xina, que ha permès al Japó augmentar les seves exportacions i tornar a créixer a nivells anteriors a 1990.

5.2.9 Diversos problemes macroeconòmics estructurals.

L'explosió de la economia bombolla va posar de manifest un conjunt de problemes estructurals que es van anar agreujant amb la evolució de la crisi:

1. Escassetat de préstecs degut a la crisi bancària i fort encariment d'aquests, degut al efecte de la deflació sobre els tipus d'interès.
2. Facilitat per a l'endeutament de les empreses degut, entre d'altres, als baixos tipus d'interès i dificultat per a retornar-lo, degut als efectes negatius de la deflació sobre els tipus d'interès.
3. Demanda de majors dividends per part dels accionistes a les empreses nipones. Tradicionalment les empreses del Japó sempre havien repartit pocs dividends, però la occidentalització de la seva gestió i la major presència d'accionistes estrangers durant els anys 90, degut a la internacionalització de les empreses nipones durant la segona meitat dels anys 80, van canviar aquest costum, precisament en el moment en el qual les empreses no passaven per el seu millor moment.
4. La regionalització del comerç internacional, posada de manifest amb l'aparició i consolidació d'organismes supranacionals com la UE, el NAFTA, el Mercosur i l'ASEAN van dificultar les exportacions del Japó, que no estava inclosa en cap d'aquestes organitzacions.

5. Escassetat de mà d'obra, degut a la poca natalitat i les polítiques restrictives d'immigració nipones. La mà d'obra també s'ha encarit notablement degut a l'envelliment de la població, les millores salarials i la demanda dels treballadors per a millorar les condicions laborals.

Taula 2: Evolució de les hores treballades al Japó (1956-2000)

Any	Hores / Any	Variació
1956	2385	
1960	2425	+ 1,67 %
1970	2251	- 7,18 %
1980	2104	- 6,53 %
1990	2053	- 2,42 %
1995	1912	- 6,86 %
1999	1848	- 3,34 %
2000	1842	- 0,32 %

6. CARACTERÍSTIQUES PRINCIPALS DE L'ECONOMIA NIPONA I LA SEVA RELACIÓ AMB LA CRISI.

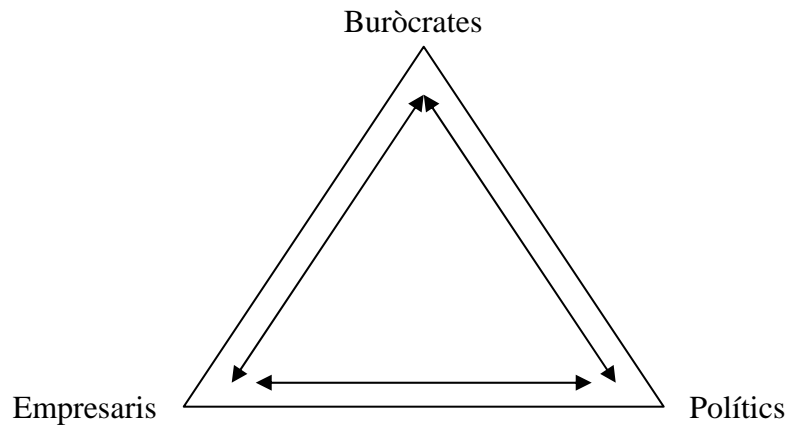
Al finalitzar la II Guerra Mundial i amb l'ocupació nord-americana, el sistema econòmic japonès va canviar radicalment i es va occidentalitzar notablement. Tot i així, aquest sistema va desenvolupar un conjunt de característiques totalment diferents a la resta d'economies desenvolupades que va ser un dels pilars del “miracle econòmic” japonès dels anys 60. També cal remarcar que moltes d'aquestes característiques es van revelar com a ineficaces durant la crisi dels anys 70 i que també van influir negativament en la evolució de la crisi dels anys 90.

6.1 El Triangle de Ferro.

Una de les claus de l'èxit de la economia japonesa durant els anys 60 va ser l'habilitat d'utilitzar els fluxos d'informació per a la millora de l'economia i els negocis. Mentre que a la majoria d'economies hi ha hagut sempre una independència entre la burocràcia, el sector empresarial i el govern, al Japó les relacions entre aquests tres estaments han estat sempre molt intenses. Aquesta relació va permetre al sector empresarial reduir els costos d'informació proporcionats pel govern i actuar conjuntament amb els principals òrgans burocràtics del país, com el Ministeri de Finances i el MITI, aconseguint una bona gestió microeconòmica.

També cal remarcar que aquesta estreta relació entre el sector empresarial i la burocràcia va comportar que aquesta quedés subordinada al sector empresarial i que comencés a aflorar la corrupció. Tot i així durant els primers anys, aquesta estreta col·laboració va permetre al Japó dur a terme grans plans econòmics amb un consens molt elevat, com va ser el *Pla per a doblar el PIB* o el *Pla contra la crisi del Petrol*. Aquesta estreta relació entre buròcrates, govern i sector empresarial va rebre el nom de “Triangle de ferro”.

Taula 3: El triangle de ferro japonès

En aquest triangle, encara vigent en la actualitat, cada part proporciona a la resta un conjunt de favors amb l'objectiu de protegir els seus propis interessos. Els buròcrates aconseguixen poder i beneficis servint al sector empresarial, que els recompensa econòmicament. El Govern dona suport als buròcrates i a les seves polítiques que beneficien a les empreses per assegurar-se el suport de la burocràcia en la seva reelecció. Finalment, el sector empresarial dona suport a la burocràcia i al govern per a poder seguir gaudint dels beneficis que només aquests li poden proporcionar.

Aquests tipus de relacions permeten explicar, des d'un punt de vista estrictament microeconòmic, el motiu per el qual el creixement de l'economia bombolla a finals dels anys 80 no va ser aturat: La escalada de preus és normal en un país amb un desenvolupament accelerat i és tasca del govern i de les institucions pertinents de corregir aquest desequilibri. En el cas japonès, els interessos del triangle es van superposar als interessos generals i les mesures que es van adoptar contra la bombolla van ser totalment insuficients.

6.2 Els *keiretsu* o grans grups industrials japonesos.

Durant la industrialització accelerada que va dur a terme el Japó en la segona meitat del segle XIX, van aparèixer uns grups empresarials anomenats *zaibatsu*. Aquests grups tenien una estructura piramidal, el cap de la qual era una família. Al llarg de 60 anys, aquests

grups van monopolitzar l'economia japonesa i van assumir l'ideari militar del govern japonès de la primera meitat del segle XX.

Després de la derrota japonesa en la II Guerra Mundial, els EUA van ocupar el país i van dissoldre els *zaibatsu*, atesa la seva estreta relació amb el Japó imperialista i el seu monopoli econòmic. Ràpidament, els components dels desapareguts *zaibatsu* van tornar-se a agrupar, aquesta vegada sense cap cap visible, per evitar ser castigats per les lleis antimonopoli. Havien nascut els *keiretsu*.

En la actualitat, els *keiretsu* són el tercer model de propietat més utilitzat en el Japó. Generalment, aquests grups tenen un nucli format per tres parts¹⁵:

- Part financera: Formada per un banc general i altres tipus d'entitats financeres, com bancs d'inversions o companyies d'assegurances. Aquestes entitats actuen com a inversores de la resta d'empreses del grup.
- Part comercial: Formada per una empresa comercial, també anomenada *sogo shosha*, encarregada de la *merchandising* i el comerç nacional i internacional de la resta d'empreses del *keiretsu*.
- Part industrial: Formada per una empresa industrial important, present en diversos sectors industrials.

Al voltant d'aquest nucli, hi acostuma a haver-hi una desena de grans empreses afiliades al grup i un centenar de petites i mitjanes empreses filials o que actuen com a subcontractistes del grup. Totes aquestes empreses treballen per a que les empreses del nucli, molt més grans, obtinguin la flexibilitat que necessiten per a ser competitives i també serveixen com a coixí en cas d'una crisi important. Com es pot observar, actuen d'una manera molt similar a les maquiladores.

¹⁵ Arturo Escandón. *Los keiretsu o grandes grupos industriales japoneses*

Taula 4: Principals keiretsu l'any 2001

Nom	Nº empreses	Treballadors
Sanwa	45	378.000
Fuyo	28	297.000
Mitsui	24	252.000
Mitsubishi	29	221.000
Sumitomo	20	130.000

Les empreses del *keiretsu* participen en el capital social de la resta, tot i que mai no arriben a controlar-ne cap. Normalment, la participació no acostuma a arribar al 5% del capital. La coordinació d'aquests grups es realitza mitjançant canals informals, com partits de golf entre els diferents directors.

Taula 5: Empreses que formen part del keiretsu Sumitomo

Sector	Empresa
Banca i assegurances	Sumitomo Bank Sumitomo Trust & Banking Sumitomo Mutual Life Insurance Sumitomo Marine & Fire Insurance
Trading	Sumitomo Corporation
Forestal	Sumitomo Forestry
Mineria	Sumitomo Coal Mining
Construcció	Sumitomo Construction
Química	Sumitomo Chemical Sumitomo Bakelite
Ceràmica, pedra i ciment	Nippon Sheet Glass Sumitomo Cement
Ferro i acer	Sumitomo Metal Industries
Metalls no fèrrics	Sumitomo Metal Mining Sumitomo Light Metal Industries Sumitomo Electric Industries
Maquinària pesada	Sumitomo Heavy Industries
Electrodomèstics	NEC
Immobiliari	Sumitomo Realty & Development
Emmagatzematge	Sumitomo Warehouse

Els *keiretsu* van tenir una importància cabdal en la recuperació econòmica japonesa. La estabilitat que donava a les empreses que en formaven part els hi permetia fer polítiques de creixement sostingudes. En nombrosos casos, quan una empresa del grup passava dificultats econòmiques, la resta d'empreses que formaven part del conglomerat acudien a la seva ajuda.

En alguns casos, els *keiretsu* també desenvolupaven aliances estratègiques amb empreses que no pertanyien al grup i en cas que aquestes entressin en pèrdues, el *keiretsu* entrava al rescat. Un dels casos més sonats va ser el rescat que va dur a terme el Sumitomo Bank al seu aliat estratègic Mazda Motors l'any 1970. El Sumitomo Bank li va oferir crèdits amb condicions molt avantatjoses, li va enviar els seus millors directius, va obligar que les companyies del *keiretsu* Sumitomo no venguessin les accions que posseïen de Mazda, va negociar amb els proveïdors de Mazda una reducció dels preus en les matèries primeres (especialment en l'acer) i fins i tot va incentivar als seus treballadors a comprar cotxes Mazda. Deu anys després, el *keiretsu* Mitsubishi faria el mateix amb la empresa Akai Electronics.

Malgrat tot això, en la actualitat els *keiretsus* han anat perdent pes en la economia japonesa. Tot i ser grans conglomerats d'empreses i en molts casos poder beneficiar-se d'economies d'escala, els nombrosos interessos creuats i el fet d'haver de mantenir moltes empreses del grup totalment deficitàries han fet que el marge de benefici hagi caigut en picat i sigui proporcionalment més baix que el d'empreses més petites però independents.

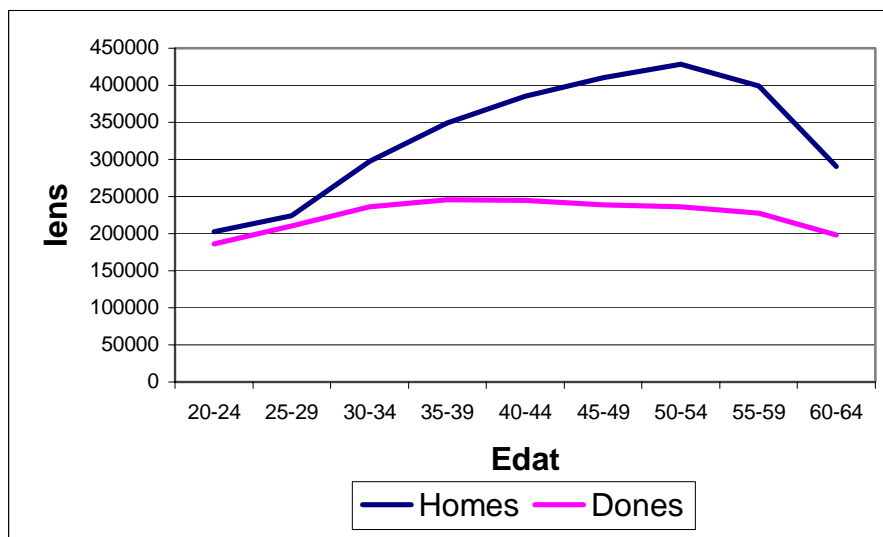
6.3 El treball per vida.

Al Japó els empleats es recluten al sortir de la Universitat i s'espera d'ells que treballin per a l'empresa durant la resta de la seva vida laboral. Les empreses es comprometen a no acomiadar al treballador a excepció de circumstàncies excepcionals. És habitual que els treballadors rebin formació i rotin de departament o d'empresa del mateix *keiretsu*. En el referent als alts càrrecs, rarament es busquen fora de la empresa i normalment s'ascendeix als treballadors més qualificats. Per contra, als treballadors menys capacitats se'ls assignen tasques més fàcils, realitzant així una tasca social important.

Aquest sistema de contractació era molt rígid fins als anys 90. Amb la persistència de la crisi i l'arribada de les empreses occidentals, les empreses japoneses han començat a flexibilitzar l'acomiadament. Moltes fallides durant la crisi van ser degudes al manteniment d'una plantilla de treballadors molt superior a la necessària. Una mostra d'aquest fet va ser que fins a mitjans dels anys 90 els japonesos preferien molt majoritàriament treballar per una empresa japonesa que no pas per una de les moltes occidentals amb presència al Japó. El motiu: El volum d'acomiadaments de les empreses autòctones era molt menor que el de les empreses occidentals. A partir de la segona meitat dels anys 90, aquesta preferència es va anar reduint, donat que la crisi empresarial nipona va obligar a moltes empreses nipones a adoptar polítiques de contractació similars a les empreses occidentals.

6.4 El sistema de sous segons la edat.

Normalment, el sou d'incorporació després de la graduació és fix i va variant al llarg de la vida laboral en funció de tres factors: Responsabilitats adquirides, edat (que té un pes molt més important que a la resta del món) i sexe.

Gràfica 11: Variació del sou mig al Japó en funció de la edat

Aquest sistema, profundament arrelat a la tradició japonesa, ha fet que en alguns casos les empreses japoneses hagin pagat sous molt alts per a treballadors poc productius, tot i que

l'impacte d'aquesta pràctica en la crisi ha estat relativament baix, donat que en el Japó és un dels països a on hi ha menys desigualtats entre les classes més riques i les més pobres.

6.5 Els problemes del *management* japonès.

La influència exercida pel triangle de ferro i la estructura dels *keiretsu* van fer que el *management* japonès desenvolupés un conjunt de problemes i males pràctiques empresarials que van llastrar a la economia japonesa a partir dels anys 90. Els problemes més importants van ser:

- Les participacions creuades de les empreses del mateix *keiretsu*, que va fer que moltes empreses sanes haguessin de mantenir a d'altres del grup totalment deficitàries.
- La falta de transparència i d'una cultura empresarial independent en cada empresa.
- La utilització de criteris comptables poc precisos, que afavorien molt a les empreses amb menys ingressos.
- La manca d'independència dels organismes reguladors, que beneficiaven a algunes empreses per a obtenir contrapartides.
- Càstigs molt lleus en els casos de corrupció, que van fer que la població acabés acostumant-se a aquest tipus de pràctiques fraudulentos.

Tot aquest tipus de problemes havien quedat en un segon pla mentre el PIB japonès creixia, però a partir dels anys 80 van començar a aflorar. Des de 1990, molts d'aquests problemes encara persisteixen i han dificultat la recuperació econòmica del país.

6.6 Els problemes estructurals de l'economia japonesa.

Si en el capítol anterior es van analitzar les causes de la crisi econòmica japonesa, manifestades als inicis dels anys 90, en aquesta secció caldria remarcar els problemes

estructurals més importants de la economia japonesa alguns dels quals es van manifestar amb la crisi i d'altres que ja s'havien detectat abans de la crisi però que el creixement econòmic havia deixat en un segon pla. Dels problemes més representatius de la economia nipona, caldria destacar:

- 1) El problema bancari: La ràpida liberalització bancària, l'excés de crèdit ofert per aquests i la greu crisi (encara no resolta) que van patir a inicis dels anys 90 van significar un creixement sense precedents de la morositat bancària. Aquesta morositat, que va fer que bastants bancs haguessin de ser rescatats pel govern, va impedir que els bancs poguessin realitzar la seva funció d'intermediació financera, dificultant la sortida de la crisi. El problema bancari serà tractat amb més detall en el capítol 7, referent a la crisi bancària.
- 2) La permanència d'un sistema econòmic amb costos elevats: La imatge d'Occident sobre la gran eficiència de les empreses japoneses és veritat, però parcialment. En el Japó conviuen dos tipus d'empreses: Les empreses més dinàmiques, competitives i normalment orientades a la exportació i les empreses més ineficients, amb costos estructurals elevats i normalment orientades al mercat intern. Les empreses orientades al mercat intern, amb un pes important dins de la economia nipona, han acostumat a repartir-se el mercat entre els grans grups i han actuat, en certa manera, amb actituds oligopolístiques. La manca de competència entre elles ha fet que aquestes empreses es relaxessin i no milloressin la seva estructura interna. Un altre factor important per a justificar la manca de competitivitat de les empreses dedicades al mercat interior és la legislació d'aquest. El mercat japonès està fortament regulat i intervingut pels poders públics. Aquest intervencionisme ha dificultat l'expansió de les empreses japoneses (que en molts casos hagués pogut comportar sinergies) i ha dificultat enormement la implantació d'empreses estrangeres, que hagués significat més competència en el mercat nipó.
- 3) Un ambient poc propici per a la creació de noves empreses del tipus *new venture*, sobretot en el sector de la nova economia, com petites empreses subministradores

de serveis, complicant així la reconversió del sector industrial en el sector serveis. La creació d'aquest tipus d'empreses ha estat molt difícil donat que el mercat de valors japonès ha tendit a sobrevalorar les grans empreses manufactureres nipones. També ha estat difícil pel sistema laboral japonès, a on el treball per vida i els *keiretsus* han dificultat que molts treballadors japonesos canviessin de feina o muntessin la seva pròpia empresa.

- 4) Una Seguretat Social que cada vegada té més despeses degudes a un fort envelliment de la població (en forma de pensions i despeses sanitàries) i a un estancament de la població activa. A més de l'envelliment de la població, la baixa natalitat i les restrictives polítiques immigratòries del país també han limitat el creixement de la població activa.
- 5) La persistència de les empreses nipones en prioritzar guanyar quota de mercat enfront l'increment de la rendibilitat, que ha donat lloc a grans conglomerats empresarials japonesos poc eficients. Els baixos tipus d'interès tampoc no han ajudat massa, donat que qualsevol rendibilitat d'una empresa acostuma a ser superior al preu del diner però baixa si es compara amb les rendibilitats de les empreses americanes o europees.
- 6) L'excés d'estalvi, causat per la incertesa dels ciutadans japonesos sobre la seva economia. Com ja hem comentat anteriorment, la por a l'atur, al col·lapse de la Seguretat Social o a una pujada d'impostos han fet que els japonesos hagin augmentat el seu estalvi considerablement. A més aquest clima d'incertesa ha fet que els estalvis estiguin dipositats en la seva gran majoria en actius bancaris segurs i líquids. Les inversions en capital risc, un factor que acostuma a dinamitzar la economia, han anat perdent pes.
- 7) El sistema polític japonès: Aquest aspecte, que serà comentat més exhaustivament en el capítol 9, ha estat motiu de controvèrsia. Fins a quin punt ha afectat el sistema polític a la economia del país? La presa de moltes decisions poc rendibles

econòmicament però molt rendibles políticament, la nul·la rotació de partits en el govern, la forta oposició dintre dels mateixos partits y el triangle de ferro són mostres que en molts casos, política i economia han xocat en interessos.

7. LA CRISI BANCÀRIA JAPONESA.

7.1 Liberalització i canvi del paper dels bancs en l'economia japonesa.

En el sistema bancari japonès posterior a la II Guerra Mundial, els bancs japonesos estaven sota el control del Ministeri de Finances i estretament vigilats per el Banc del Japó. Entre 1945 i 1973 eren els bancs japonesos els que canalitzaven tots els estalvis japonesos, disposant així d'un líquid important i d'una exclusivitat en el sistema financer. Als anys 70, aquesta situació va començar a canviar amb la liberalització del sistema financer. La obertura dels mercats financers va permetre a les grans corporacions japoneses buscar finançament més barat del que oferien els bancs. Posteriorment va arribar la liberalització del mercat de bons i de bons governamentals, oferint a les empreses japoneses i als estalviadors una atractiva oferta de finançament i d'estalvi alternativa a la dels bancs.

La liberalització financera va continuar al llarg de la dècada següent i a mitjans dels anys 80 ja estaven desregulades totes les restriccions relatives al finançament. En 15 anys escassos la situació bancària havia canviat radicalment i les grans empreses japoneses, els clients tradicionals de la banca japonesa, havien reduït notablement la demanda de finançament als bancs. Malgrat això, la liberalització també havia fet més atractiva la demanda de finançament, que va créixer considerablement. En aquest nou context, els bancs van concentrar-se en aconseguir quota de mercat al finançament d'individuals i PIMES immobiliàries amb un risc d'impagament més elevat que les grans corporacions. El fort creixement econòmic i la inflació pròxima a zero dels anys 80 van disparar el creixement de preus dels immobles, en el finançament dels quals hi van voler entrar els bancs realitzant ofertes molt agressives. Amb la economia bombolla, els preus immobiliaris van quedar ràpidament sobrevalorats fins que la bombolla va esclatar a inicis dels anys 90.

7.2 L'esclat de la bombolla i les reformes posteriors.

Amb l'esclat de la economia bombolla, els bancs japonesos van haver de fer front a nombrosos impagaments i el seu *rating* internacional va caure en picat. Tot i així, la poca normativa comptable japonesa va permetre als bancs reduir el valor de les seves pèrdues, tot i la gravetat de la situació.

Taula 6: Evolució del rating Fitch dels principals bancs japonesos (1980-1999)

Any	Banc de Tòquio Mitsubishi	Banc Dai-Ichi Kangyo	Banc Fuji	Banc Sakura	Sanwa	Banc Sumitomo	Banc Tokai
1980		B	A/B		B	A/B	B
1981		B	A/B		B	A/B	B
1982		B/C	A/B		B	A/B	B
1983		B/C	A/B		B	A/B	B
1984		B	B		A/B	A/B	B
1985		B	B		A/B	A/B	B/C
1986		B	B		B	B	B/C
1987		B	B		B	B	C
1988		B	B		B	B	B/C
1989		B	B		B	B	B/C
1990		B	B	B/C	B	B	B/C
1991		B	B	B/C	B	B	B/C
1992		B/C	B/C	B/C	B/C	B/C	B/C
1993		B/C	B/C	C	B/C	B/C	B/C
1994		B/C	B/C	C	B/C	B/C	B/C
1995		B/C	C	C/D	B/C	B/C	C
1996	B/C	C	C	D	C	C	C/D
1997	B/C	C	C/D	D	C	C	C/D
1998	D	D	D	D	C/D	C/D	D
1999	C/D	D	D	D	D	C/D	D

Nota: A és el resultat més positiu mentre que la D és el pitjor resultat possible.

El Ministeri de Finances, davant la gravetat de la crisi, va projectar un pla de salvament en 3 fases. En la primera, el Govern va injectar 60 bilions de iens (un 12% del PIB) al sistema bancari. D'aquests, 18 bilions es van destinar a ajudar els bancs insolvents, 25 bilions a recapitalitzar els bancs més febles i 17 bilions es van destinar a dipòsits de protecció¹⁶.

¹⁶ Oshi Takeo. *The Japanese Banking Crisis*.

La segona fase va consistir en comprar als bancs gran part dels préstecs amb impagaments, per a poder reestructurar-los. En la tercera fase, es va procedir a la venda d'aquests préstecs totalment reestructurats als bancs amb condicions avantatjoses. Per a realitzar tota aquesta complexa operació, es va crear l'Agència de Supervisió Financera.

El principal problema amb el qual es va enfrontar aquesta reforma va ser la corrupció. Es calcula que el 40% dels impagaments procedien de les empreses *Jusen* (societats de crèdit immobiliari i moltes d'elles amb forts vincles amb la mafia japonesa: La *Yakuza*) i es calcula que 9,6 bilions de iens es van perdre degut a la corrupció, que fins i tot va implicar a diversos alts càrrecs del Ministeri de Finances.

Un altre problema important que va empitjorar la crisi bancària van ser els *keiretsu*: El sistema bancari japonès estava dominat per sis *keiretsu*, anomenats "Els 6 grans", que van donar nombrosos crèdits de cobrament dubtós a empreses del grup. Amb l'esclat de la economia bombolla, aquests bancs van entrar en fallida i només l'ajut governamental els va salvar. La crisi d'aquests grups, amb un gran pes en la economia japonesa, van fer que aquesta se'n ressentís.

Gràcies a la implantació de normes comptables més estrictes a mitjans dels anys 90, es va poder veure el deute real dels bancs. Va ser llavors quan el Govern va constatar la seva impotència per a salvar els bancs japonesos, donat que la injecció de diners que havia fet havia sigut totalment ineficient i que a més, havia generat tensions pressupostàries molt importants i havia endeutat el país considerablement.

En el moment en que les ajudes governamentals van desaparèixer, nombrosos bancs van entrar en fallida i van desaparèixer. L'any 1998 va entrar en fallida el Banc Shinsei, un dels principals del país i el govern es va veure obligat a rescatar-lo fent una injecció de 7 bilions de iens (66.000 milions de USD). El rescat va resultar un fracàs i el banc va ser venut per 1 bilió de iens a Ripplewood Holdings, convertint-se en el primer banc japonès controlat per una entitat estrangera. Després de rebre una injecció de 120.000 milions de iens, el Banc

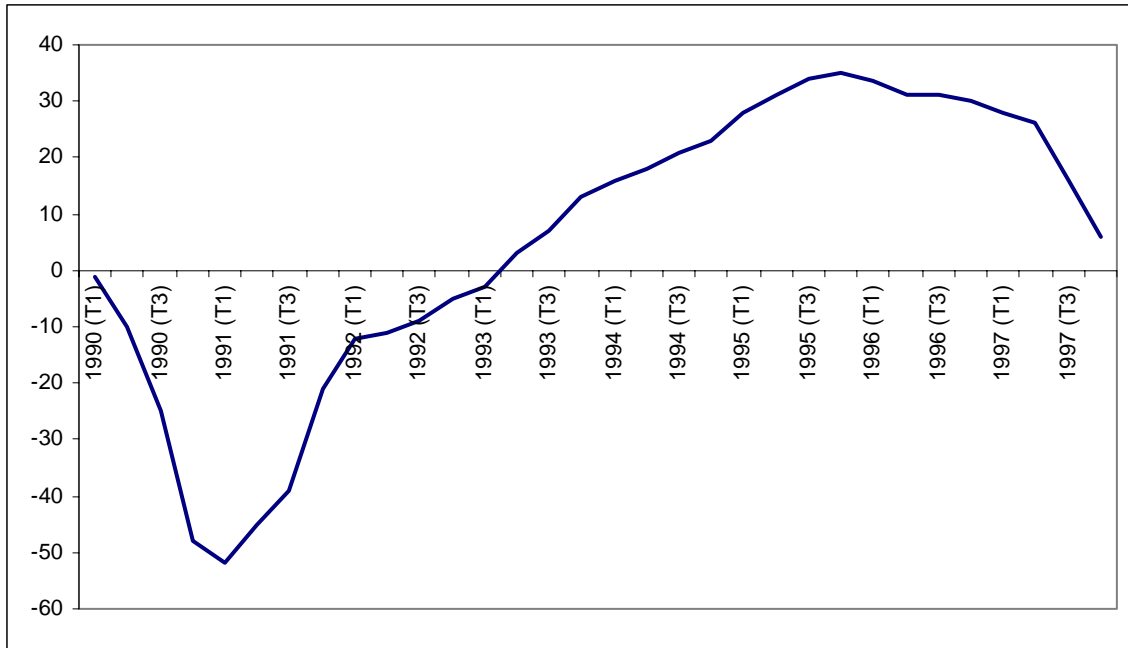
Shinsei va tornar a obtenir beneficis i va aconseguir reduir els préstecs de cobrament dubtós amb una rapidesa sense precedents.

Malgrat la bona experiència del banc Shinsei, la majoria de bancs japonesos van seguir amb les seves males pràctiques i la crisi ha continuat fins a la actualitat: S'han seguit donant préstecs de difícil cobrament a empreses del mateix *keiretsu*. Tampoc no s'han fet molts esforços per a recuperar els préstecs de les empreses *Jusen*, vinculades a la *Yakuza*. El principal motiu és que els bancs també tenen forts vincles amb els *Yakuza* deguts a la implicació dels bancs en el sector immobiliari durant la economia bombolla.

7.3 Accions dutes a terme pels bancs durant la crisi.

L'esclat de l'economia bombolla i la crisi que aquest va generar en el sector bancari japonès va comportar que els bancs replantegessin les seves estratègies, amb l'objectiu de sortir de la crisi i sobreviure en un nou ambient totalment inèdit per a ells. Les principals accions que els bancs van dur a terme foren:

1. Replantejar la política de concessió de crèdits: Durant els anys 80, com ja hem esmentat, les condicions per a accedir a un crèdit eren molt laxes, donat que la estratègia d'aquella dècada era aconseguir quota de mercat, reduint els marges de benefici. L'esclat de la bombolla i la gran quantitat d'impagaments als quals els bancs van haver de fer front, va obligar a aquests a estudiar més detalladament les concessions de nous crèdits, posant molt d'èmfasi en les garanties de retorn del capital i la viabilitat del projecte. Aquesta nova política va significar una caiguda del crèdit ofert i va deixar sense finançament a moltes empreses que en un altre país haguessin obtingut el finançament sense cap problema. Malgrat aquesta reducció de la voluntat d'oferir crèdit, molts bancs pertanyent a *keiretsus* es van veure obligats a seguir oferint crèdit de cobrament dubtós a empreses del grup.

Gràfica 12: Evolució de la voluntat de préstec de les entitats financeres japoneses

2. Tolerància i reestructuració dels crèdits de cobrament dubtós existents: Amb l'esclat de la crisi econòmica, nombroses empreses van esdevenir incapaces de retornar els seus préstecs bancaris pendents. Els bancs, conscients que la fallida dels seus clients els representaria un problema donat que haurien d'assumir les pèrdues d'aquests i la seva reputació se'n ressentiria¹⁷, van decidir relaxar els crèdits pendents, reduint-ne el tipus d'interès, allargant la seva amortització o bé oferint-ne de nous per pagar els antics. Es van arribar a concedir crèdits fins i tot a empreses que estaven en fallida tècnica.

3. Incrementar la base del seu capital: Durant els anys 80, quan les accions dels bancs es trobaven en màxims, aquests van realitzar nombroses ampliacions de capital, que permetien créixer al banc i poder oferir més crèdits per al *boom* immobiliari que el país estava experimentant. Quan la bombolla va esclatar, els bancs es van veure obligats a seguir intentant ampliar el seu capital, per a poder fer front als impagaments i les provisions que la economia bombolla els havia causat.

¹⁷ Al haver-hi una forta relació entre els bancs i les empreses (de les quals els bancs normalment tenien accions), una hipotètica fallida feia que molts bancs haguessin de fer front als deutes d'aquesta.

Desgraciadament, la situació havia canviat totalment i molts pocs bancs van aconseguir-ho¹⁸. A partir de 1997, quan el valor de les accions dels bancs i els seus *ratings* es van enfonsar, els bancs van renunciar a seguir intentant ampliar capital.

4. Intentar reduir l'erosió dels marges: La forta competència amb les noves formes de finançament va fer que els bancs oferissin crèdit a curt termini amb tipus d'interès molt avantatjosos per a les empreses nipones mitjanes i petites (una dècada abans, aquests tipus avantatjosos s'oferien exclusivament a les grans empreses del país), reduint el marge de benefici del banc. Per a protegir els marges, molts bancs van optar per allargar el retorn de molts crèdits, per a poder aconseguir més beneficis en els interessos, tot i exposar-se al risc de canvi de tipus d'interès.
5. Venda d'actius: La difícil situació econòmica que van viure els bancs els va obligar a vendre bona part dels seus actius per a poder fer front a les despeses. La gran part d'actius que havien acumulat durant els anys 80 els va donar certa comoditat durant els primers anys però els va deixar amb pocs recursos durant la segona meitat dels anys 90¹⁹.

7.4 El model de *management* dels bancs japonesos i els seus accionistes.

Un altre factor del ràpid deteriorament de la situació bancària japonesa al llarg dels anys 90 van ser els òrgans directius i els seus accionistes. Normalment els bancs japonesos sempre han estat oberts a tots els accionistes que hi han volgut participar, però a la pràctica la majoria de les accions han estat controlades per uns pocs. Per exemple, en el Bank of Tokyo Mitsubishi, a l'any 1999 només 30 accionistes posseïen el 40% de les accions. Normalment, en un banc japonès, els seus grans accionistes es poden dividir en 4 grups:

1. Empreses d'assegurances de vida: Aquest tipus d'empreses acostumen a invertir en bancs per obtenir rendibilitat (encara que poca durant els anys 90), per tenir bones

¹⁸ Entre 1992 i 1997, els pocs bancs que ho van aconseguir van ser el Banc Sakura en dues ocasions (1992 i 1994), el Banc Daiwa (1994), el Banc Tokai (1996) i el Banc Mitsubishi (1995).

¹⁹ A l'any 1995, els actius immobiliaris dels bancs nipons tenien un valor de 10 bilions de iens. A l'any 1998 el valor s'havia reduït a 3 bilions.

relacions amb els bancs i per vendre els seus productes (assegurances de vida) als treballadors i clients del banc.

2. Corporacions a les quals el banc ha concedit crèdits. Al Japó és força habitual que les grans empreses i bancs japonesos es comprin accions mútuament amb l'objectiu d'establir una relació estable. Tot i que aquestes participacions creuades han anat decreixent al llarg dels anys 90 degut a que les grans empreses han decidit anar als mercats financers a finançar-se i la seva relació amb els bancs s'ha anat reduint, encara posseeixen un 50% de les accions bancàries.
3. Els treballadors dels bancs, donat que els bancs japonesos sempre han facilitat la seva participació oferint plans de participació en les accions. Els directius tenen un pes important que acostumen a mantenir fins i tot després de la seva jubilació. Aquest grup d'accionistes acostuma a ser el més important en els bancs regionals.
4. Altres bancs japonesos. Amb la desregulació dels mercats financers japonesos, molts bancs petits i mitjans van decidir tenir participacions creuades amb altres bancs japonesos per evitar que els inversors estrangers podessin arribar a controlar-los.

Aquest tipus d'accionariat mai no ha tingut un pes important en la presa de decisions estratègiques del banc: Els problemes de direcció interns de les empreses d'assegurances²⁰ han fet que aquestes tinguessin molt poca influència. En el cas de les empreses amb participacions creuades tenen el punt dèbil de que estan finançades pels bancs i per tant acaten les decisions del banc. Fins i tot, algunes d'aquestes empreses, tot i tenir una situació financera robusta, han preferit no intervenir en la presa de decisions a canvi d'aconseguir millors condicions en els seus crèdits bancaris. Aquesta falta d'incentius dels accionistes per a afectar les decisions del banc també ha estat present en els treballadors dels bancs amb accions, que han preferit tenir sobresous i pagues extres que erosionessin el valor de

²⁰ Les empreses d'assegurances de vida japoneses estan formades per milers de mútues, que sempre han tingut moltes dificultats per a posar-se d'acord en la presa de decisions.

l'acció però amb una tributació molt més avantatjosa. Finalment, els bancs, tot i tenir participacions creuades entre ells han preferit no exercir el seu dret per a no interferir en les decisions dels altres bancs i que aquests podessin interferir en les seves.

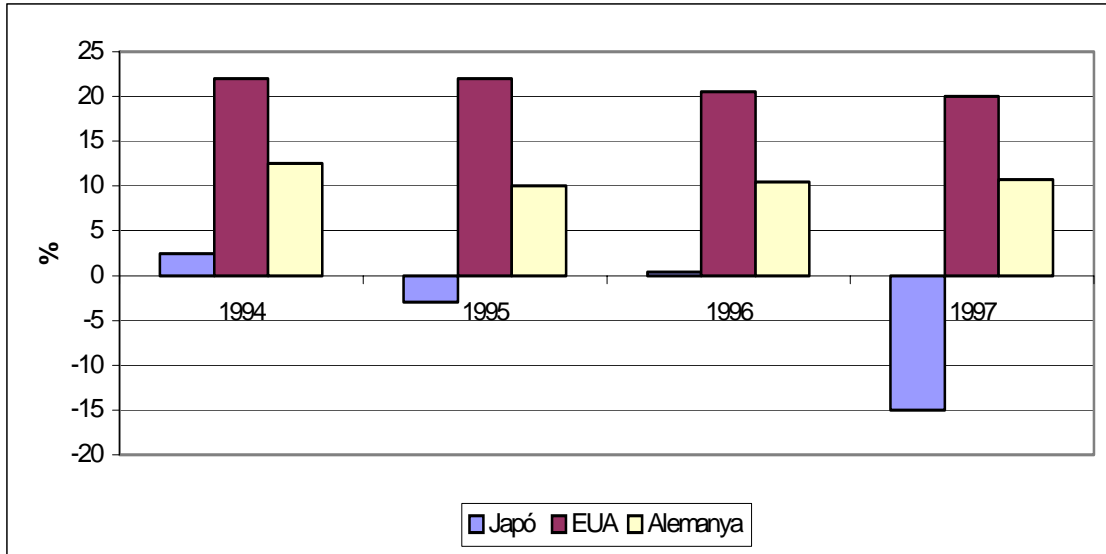
Una altra debilitat del *management* dels bancs japonesos és la composició del equip directiu i el seu funcionament. La promoció és interna i és poc freqüent anar a buscar directius externs. Els membres més veterans del consell renuncien un cop finalitza el seu mandat i són substituïts pels més joves. Aquest sistema continuista fa que els directius es relaxin i no tractin amb severitat els principals problemes dels bancs, donat que el seu lloc de treball està pràcticament garantit.

La llei japonesa obliga a les empreses a tenir auditors interns i externs per als seus comptes. En el cas dels auditors interns (normalment antics treballadors dels bancs), la seva independència acostuma a estar molt limitada. En el referent als auditors externs al Japó, al igual que molts països, aquests han preferit amagar els problemes dels bancs per por de perdre clients.

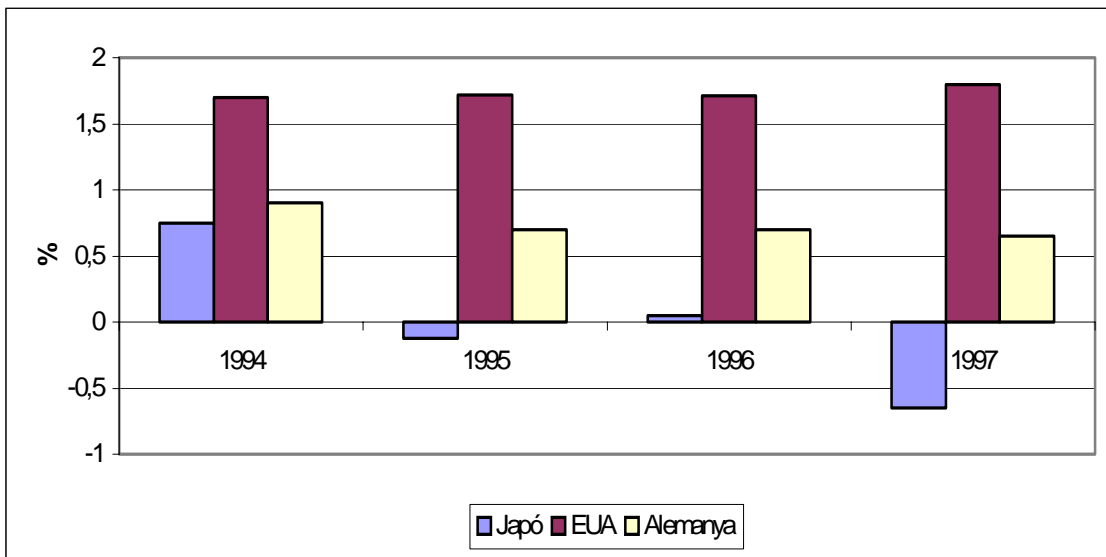
De resultes de tots aquests factors, es dedueix que els bancs japonesos mai no han tingut una pressió en maximitzar els seus beneficis. Aquests s'han concentrat en guanyar quota de mercat i en oferir el màxim de serveis als seus clients (encara que aquests siguin poc rendibles). Cal destacar que tant el ROE²¹ com el ROA²² dels bancs japonesos han estat els més baixos de tots els països industrialitzats en els anys 90.

²¹ ROE (Return on equity): Rendibilitat del capital.

²² ROA (Return on assets): Rendibilitat dels actius.

Gràfica 13: Comparativa ROE bancs Japó, EUA i Alemanya (1994-1997)

Gràfica 14: Comparativa ROA bancs Japó, EUA i Alemanya (1994-1997)

Els pocs beneficis bancaris van donar molt poc marge de maniobra als bancs quan aquests van haver de fer front als impagaments. La poca transparència en la comptabilitat dels bancs i la debilitat dels auditors també han estat un problema important, donat que els bancs no han tingut incentius per a millorar la seva estructura interna.

8. LA POLÍTICA JAPONESA I LA SEVA RELACIÓ AMB LA CRISI.

El sistema polític japonès, malgrat tenir un funcionament bastant occidentalitzat, presenta unes característiques que el fan molt diferent de qualsevol altre sistema polític. Al igual que la economia del Japó, el seu sistema polític també necessita una reforma profunda donat que en els darrers anys s'ha fet palès el poc poder del Govern enfront els buròcrates i el mateix partit. Aquesta situació no ha estat la més idònia per afrontar les reformes econòmiques (i polítiques) per a intentar sortir de la crisi.

8.1 El sistema polític japonès contemporani.

La Constitució de l'ocupació aliada va establir un sistema polític al Japó bastant occidentalitzat. En les primeres eleccions plenament democràtiques l'any 1955, el PLD (Partit Liberal Demòcrata) va guanyar les eleccions per majoria absoluta i des de llavors, aquest partit ha governat el país pràcticament sense interrupció²³.

Als anys 80, en plena economia bombolla, el sistema polític japonès va començar a donar símptomes d'esgotament: la forta oposició interna de les diferents faccions del PLD dificultaven la tasca del Govern, el triangle de ferro (que tants bons resultats havia donat) es va començar a trencar amb casos de corrupció i enfrontaments entre els diferents ministeris. El ràpid creixement econòmic, que no es veia traduït en una millora de la qualitat de vida, va propiciar l'aparició de nous partits minoritaris amb un discurs més social²⁴, dificultant així la tasca parlamentària. El canvi demogràfic també va donar una sobrerrepresentació excessiva al camp, que a principis dels anys 90 va arribar a acumular el 18% dels vots amb només el 5% de la població²⁵. El 1994 el sistema electoral va ser reformat per a intentar reduir els casos de corrupció i intentar fer-lo més proporcional. Amb el nou sistema, nous

²³ A excepció d'un breu període de 8 mesos entre 1993 i 1994, quan el PLD va perdre la majoria absoluta i una coalició de 7 partits van donar el govern al PSJ (Partit Socialista del Japó). Les profundes desavinences entre els partits que conformaven la coalició van fer que el PSJ trenqués amb els seus socis i oferís al PLD el govern.

²⁴ Al ser la societat japonesa una de les més igualitàries en la distribució de renda, el discurs social no era una opció que donés molts vots. La economia bombolla va accentuar les petites diferències i aquest discurs va començar a interessar més a la societat nipona.

²⁵ Un vot en els districtes rurals valia el triple que en els urbans. El sistema de districtes també feia que diputats d'un mateix partit haguessin de lluitar per un mateix escó. Aquest fet obligava a realitzar costoses campanyes per a ser elegit, el finançament de les quals acostumava a ser una font de corrupció.

partits polítics han pogut accedir a l'arc parlamentari²⁶ i ha estat més difícil establir majories duradores.

Governar al Japó mai no ha estat fàcil, la figura del Primer Ministre té molt poc poder (rarament dura més de dos anys²⁷) i és elegit a porta tancada per les diferents faccions del partit (a excepció de Junichiro Koizumi, que l'any 2001 va ser elegit per les bases) i fins a l'any 2001 no tenia ni gabinet. La principal tasca del Primer Ministre se centra bàsicament a coordinar les polítiques de les diferents faccions del PLD i de la resta de partits de la coalició. L'estil de governar japonès es basa en el consens, el *nemawashi* tal i com l'anomenen els politòlegs, que acostuma a apartar les qüestions més conflictives i que és bastant inoperant en situacions de crisi. La morositat de la banca, les reformes estructurals i la disciplina fiscal necessària per afrontar l'envelliment de la població han estat qüestions que no han estat abordades profundament degut a la dificultat d'aconseguir acords entre els diferents partits i al poc suport que ha tingut el Primer Ministre des del seu propi partit, donat que tota reforma sempre ha estat vista com una pèrdua de poder tant per les faccions del PLD com per la burocràcia.

8.2 Les polítiques aplicades per sortir de la crisi i el seu fracàs.

Malgrat els problemes que presentava el sistema polític japonès, el govern va dur a terme a principis dels anys 90 un conjunt de mesures per a sortir-ne que s'han anat aplicant fins a la actualitat i els resultats de les quals han estat poc eficaços. La gran quantitat de recursos utilitzats (120 bilions de iens entre 1992 i 2000) i la persistència de la crisi han fet que el deute públic hagi passat del 65'1% el 1990 al 150,8% el 2002 i els darrers pressupostos presentin un dèficit del 7% (havent presentat un superàvit del 2,9% l'any 1990)²⁸.

Com és possible que, malgrat tots els recursos emprats, la economia japonesa segueixi estancada? La majoria d'experts²⁹ coincideixen en que molts d'aquests recursos no van ser

²⁶ Amb només un 2% dels vots és possible obtenir representació parlamentària, mentre que en molts països es necessita un mínim del 5% per a entrar al parlament.

²⁷ Kakuei Tanaka (1972-1974), Yasuhiro Nakasone (1982-1987) i Junichiro Koizumi (2001-...) son els primers ministres que han tingut més poder en el partit.

²⁸ Pablo Bustelo, *El Japó*.

²⁹ Entre els quals cal destacar Krugman, Schmiegelow i Bustelo.

utilitzats apropiadament. Les polítiques que es van dur a terme es poden dividir en funció de la seva naturalesa en quatre grups diferents: En primer lloc, les polítiques destinades a solucionar la greu crisi bancària del país i que havia paralytat la seva economia. En segon lloc, les polítiques que tenien com a objectiu controlar la cotització del ien. En tercer lloc, les polítiques de reducció de tipus d'interès per a estimular la demanda. Finalment, en quart lloc, les polítiques de grans inversions, que perseguïen crear inflació i evitar una economia deflacionista.

8.2.1 Les polítiques destinades a solucionar la crisi bancària.

Com ja hem descrit en el capítol anterior, la crisi bancària japonesa va ser una conseqüència del esclat de la economia bombolla. La injecció de 60 bilions de iens per part del govern per a salvar els bancs ja s'havia aplicat amb èxit en països com Suècia o França. En el cas del Japó, aquestes polítiques van resultar un fracàs degut a:

- La magnitud de la crisi bancària requeria una inversió molt superior.
- La corrupció i les males pràctiques comptables van fer perdre aproximadament una sisena part de la inversió.
- Es van voler salvar a molts bancs totalment deficitaris i amb nul·la viabilitat, perdent així una gran quantitat de diners. Quan a mitjans dels anys 90 es va decidir reduir els ajuts, molts bancs van tancar i es van perdre tots els diners que se'ls havia destinat.
- Tot i que el govern va reestructurar relativament bé la major part dels impagaments dels bancs no va poder evitar haver d'assumir un cost econòmic molt elevat.

8.2.2 Les polítiques sobre el ien.

En aquest punt, molts experts coincideixen a criticar la lentitud i la poca flexibilitat del Banc Central del Japó en el referent a la cotització del ien. Durant la crisi, el ien es va

mantenir força elevat³⁰, perjudicant les exportacions japoneses i hipotecant el creixement de la economia. En efecte, el Japó no va utilitzar gaire aquest tipus de polítiques, donat que una devaluació important del ien no hagués agradat als EUA i era difícil de dur a terme, degut a les poques reserves de que disposava el Banc Central del Japó. En aquell període tampoc no es podia saber amb seguretat si el ien realment estava sobrevalorat, donat que la política monetària s'havia liberalitzat feia relativament poc temps i que el fort creixement econòmic anterior i la economia bombolla feien difícil poder saber el valor real del ien respecte a les altres divises.

A partir de la segona meitat del anys 90 el govern japonès va començar a aplicar polítiques econòmiques per a que el ien es depreciés, tot i que aquestes van quedar inutilitzades l'any 1997 quan la crisi asiàtica va enfonsar les divises asiàtiques (a excepció del ien i el yuan). En la actualitat, el marge de maniobra segueix sent limitat i la cada vegada major dependència de les importacions³¹ fa difícil una devaluació del ien, donat que aquesta generaria tensions pressupostaries importants.

8.2.3 Les polítiques en el tipus de interès.

En el moment en el qual el creixement econòmic japonès es va veure estancat, les autoritats japoneses van aplicar una de les polítiques keynesianes per excel·lència: la baixada dels tipus d'interès. A priori, una baixada de tipus havia de permetre la recuperació del consum i facilitar el pagament dels deutes pendents (degut a la baixada d'interessos). Tot i així, el Japó va anar baixant els tipus sense que aquest efecte es notés en la economia. Als inicis de la crisi, l'any 1990 els tipus estaven al 6%, l'any 2001 es van fixar al 0,1%: El Japó ja no tenia més marge de maniobra donat que havia caigut en una trampa de liquidesa.

La trampa de liquidesa va dificultar la recuperació dels bancs i va neutralitzar moltes de les polítiques del govern per a reactivar la economia. Per a sortir d'aquesta trampa, el Govern es va fixar un objectiu d'inflació anual, que també havia de servir per a aturar la deflació.

³⁰ Els motius estan explicats al capítol 5, en l'apartat 5.2.5 (L'apreciació del ien).

³¹ Les importacions japoneses son, en la seva gran majoria, matèries primeres, entre les que destaca el petroli. En la darrera dècada les importacions han crescut més que les exportacions.

Tot i així, la profunda crisi bancària que va viure el país durant la darrera dècada ha dificultat poder sortir de la trampa de liquidesa³².

8.2.4 Les polítiques de grans inversions per a fomentar el creixement i crear inflació.

Un dels recursos més utilitzats pel Japó durant períodes de crisi econòmica ha estat la política pressupostària expansiva. Aquesta política d'inversions milionàries, que va significar un despesa de més de 60 bilions de iens només entre el període de 1992 a 2000, va endeutar enormement el país³³ i el seu efecte en el creixement de la economia va ser pràcticament nul. Els principals motius del fracàs d'aquestes polítiques van ser:

- La inversió excessiva en sectors poc rendibles i en declivi, entre els quals cal destacar la construcció. Aquest poc encert va fer que es construïssin moltes infraestructures que, un cop inaugurades, es van utilitzar poc.
- La inversió excessiva en el sector agrícola i en el camp, amb molt poc pes demogràfic i econòmic. Malgrat això, el fort pes dels districtes rurals en el sistema electoral i al ser aquests els feus tradicionals del PLD, el Govern els va destinar molts recursos per assegurar-se uns bons resultats electorals. La reforma electoral de 1994, que tenia com a un dels seus principals motius corregir aquest desequilibri electoral, va aconseguir reduir el pes dels districtes rurals (tot i que segueixen estan sobrerrepresentats). Malgrat aquesta reforma les grans inversions en aquests districtes, tot i reduir-se, han seguit sent força importants³⁴.
- La corrupció i el malbaratament en aquestes inversions.
- La manca d'inversió: Tot i que el Govern va destinar gran part de recursos per a escalfar la economia, la manca d'inversió per part de les empreses va fer que

³² De fet, nombrosos experts com Krugman o Dourille-Fer afirmen que és necessari solucionar la crisi bancària en primer lloc per a poder sortir de la trampa de liquidesa.

³³ El Japó és avui dia la economia industrialitzada més endeutada del món (en termes proporcionals).

³⁴ En molts casos s'han arribat a construir grans infraestructures (ponts, aeroports...) en aquests districtes que un cop finalitzades han estat infrautilitzades.

aquesta seguís estancada. Era obvi que el Govern no podia substituir la classe empresarial.

8.3 La política japonesa. Perspectives de futur.

L'any 2001, amb l'elecció de Junichiro Koizumi com a Primer Ministre japonès, es va marcar un punt d'inflexió en la política japonesa. El PLD esperava una derrota important en el Senat en les eleccions de juliol de 2001 però el nomenament de Koizumi uns mesos abans la va evitar. Koizumi era el primer Primer Ministre que no havia estat elegit per la facció dominant, però el seu ampli suport entre les bases del partit i la seva enorme popularitat entre la població japonesa li van donar el poder necessari per trencar l'ordre establert en el partit. Reformista convençut, el seu eslògan electoral era molt clar: "Canviem el PLD, canviem el Japó". Koizumi, que proposava la fi de les faccions internes, va hagut de fer front a aquestes durant tot el seu mandat i ha vist com moltes de les seves reformes polítiques han estat bloquejades pel seu propi partit. Entre aquestes reformes, cal destacar-ne el permetre la fallida de les empreses endeutades, reduir la despesa pública, privatitzar el sistema postal nipó i diverses reformes fiscals que perjudicarien els interessos del sector de la construcció. Malgrat totes aquestes dificultats, Koizumi està aconseguint introduir lentament les seves reformes, la darrera de les quals ha estat la privatització del sistema postal. És difícil saber quants anys més estarà Koizumi al poder³⁵, però el que sembla clar és que no podrà finalitzar tot el seu paquet de reformes i que els seus successors hauran de fer front a la reforma fiscal necessària per que el país pugui fer front a l'envelliment de la seva població i que hauran de seguir el procés de reducció del deute públic. Si els seus successors continuen amb les reformes iniciades, Koizumi haurà esdevingut un polític de transició i el sistema polític japonès haurà viscut un canvi sense precedents.

Un altre aspecte a tenir en compte és la absència d'una oposició real al govern, que després de l'enfonsament del PSJ (que no va digerir la seva incapacitat de realitzar un canvi de govern estable) s'ha quedat sense un gran partit opositor tot i que han aparegut nous partits

³⁵ Koizumi esdevindrà el maig de 2006 el tercer Primer Ministre que més ha durat al càrrec, després de Eisaku Sato (1964-1972) i Shigeru Yoshida (1948-1954).

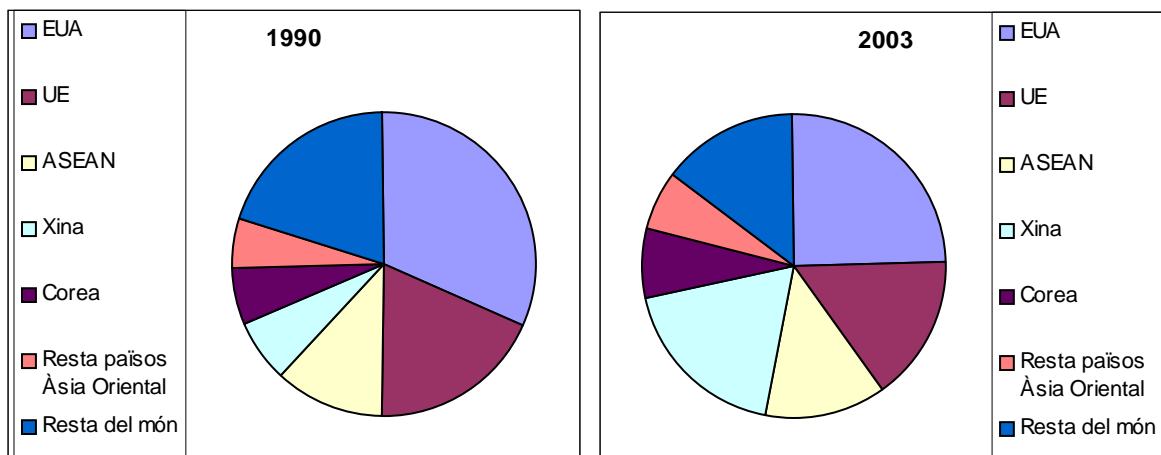
polítics que han guanyat un pes important. El principal d'aquests partits és el PDJ (Partit Demòcrata del Japó), format per diversos polítics ex-membres del PLD i que ha esdevingut el principal partit de la oposició. Amb una ideologia molt similar a la del PLD, el PDJ proposa un continuisme ideològic però una manera de governar lliure de les faccions i les disputes internes, un dels principals punts dèbils del PLD.

9. LA MILLORA DE LA SITUACIÓ ECONÓMICA A PARTIR DE L'ANY 2003.

A inicis del any 2003, les previsions de la economia japonesa eren de creixement pràcticament nul i de persistència de les tensions inflacionistes. Sorprenentment, les dades van ser força positives i el Japó va tancar l'any amb un creixement del 2,3%. L'any 2003 també va significar, després de 44 mesos, el retorn de l'inflació. La recuperació econòmica també es va veure reflectida en la borsa, que va trencar la seva tendència baixista i en les exportacions, que van créixer notablement i van generar un fort superàvit comercial.

Malgrat aquests indicadors positius, la recuperació econòmica encara semblava llunyana i molts experts van preveure l'any 2004 com un any de crisi. El pessimisme tenia una explicació: El Japó, en plena crisi, ja havia aconseguit durant alguns anys creixements del PIB notables (l'any 1996 amb un creixement del 3,8% i l'any 2000 amb un 2,2%) però havia estat incapaç de mantenir el creixement. El pessimisme però, es va dissipar ràpidament i aquell any el Japó va aconseguir millorar els registres de l'any anterior situant el seu creixement en el 2,7% del PIB i tornant-ne a ser un dels principals motor les exportacions.

Les exportacions japoneses van augmentar substancialment gràcies a la depreciació del ien i al fort augment de la demanda externa, impulsada gràcies al fort creixement econòmic xinès, la recuperació de les economies del sud-est asiàtic que havien patit la crisi financera de 1997 i l'augment de la demanda als EUA i Europa. L'augment de les exportacions va generar un fort excedent comercial, va permetre la recuperació de la confiança empresarial i va fer créixer les inversions en béns d'equip. Les empreses exportadores japoneses, moltes de les quals havien entrat en crisi durant la dècada anterior, va tornar a reclutar a treballadors i van tornar a entrar en beneficis. La destinació de les exportacions, que a inicis dels anys 90 anava destinada en un 50% als mercats americà i europeu, es va diversificar notablement, tal i com es pot apreciar en la gràfica de la pàgina següent:

Gràfica 15: Distribució de les exportacions japoneses en els anys 1990 i 2003

A part del creixement de les exportacions, l'any 2004 també va significar la recuperació de la demanda interna, que va allunyar el fantasma de la deflació. Aquesta, juntament amb la pujada de beneficis generalitzada en el sector empresarial va permetre aturar la escalada de l'atur.

A l'any 2005, la recuperació econòmica va continuar i es va créixer un 5,5% (interanual) al primer trimestre, un 3,3% al segon i un 1,7% al tercer. Si bé al tercer trimestre la economia va patir una desacceleració (deguda a la caiguda de les exportacions i a la moderació del consum intern), les perspectives econòmiques per a l'any 2006 són bastant optimistes. Al llarg de l'any 2005 l'índex Nikkei ja ha donat símptomes de recuperació sòlida creixent un 40% i arribant a la seva quota més alta en 5 anys. Un altre indicador de recuperació econòmica molt significatiu ha estat l'alça dels preus dels immobles, que des de l'esclat de la bombolla immobiliària, a l'any 1991, sempre havien sigut negatius.

La millora dels resultats del sector empresarial ha permès a les grans empreses tornar a fer grans inversions en maquinària i en modernització de les plantes productives, millorant així la seva competitivitat. Les empreses japoneses han aconseguit reduir els seus costos d'estructura i els costos laborals, podent tornar a competir en preu a les seves competidores coreanes i taiwaneses. Una de les claus per aconseguir la reducció dels costos de mà d'obra ha estat la producció a tercers països, que ha passat a significar el 45% del total en l'any

2005³⁶, mentre que en el 1995 només representava el 20%. Malgrat tot, les empreses nipones segueixen volent produir dins del Japó els productes destinats al mercat domèstic, per estalviar els costos i el temps de transport en la seva distribució.

La recuperació empresarial no hagués estat possible sense un increment de la demanda interna, que s'ha anat produint en els darrers anys. Aquesta recuperació també ha resolt un dels problemes de la crisi per a les empreses: l'excés de capacitat productiva. A finals de l'any 2005 s'ha aconseguit tornar a aconseguir el nivell de 1989, el màxim històric. La creixuda de la demanda també ha propiciat la creació d'ocupació i reduir l'atur.

Tot i els bons resultats econòmics dels darrers exercicis, no cal oblidar que la economia japonesa segueix presentant problemes estructurals força importants: En primer lloc, el sanejament del sistema bancari segueix sent una assignatura pendent de les autoritats japoneses. En segon lloc, les tensions pressupostàries segueixen sense ser resoltes donat que l'any 2003 es va tancar amb un dèficit del 7% i un deute públic del 155%. L'envelliment de la població, un altre dels problemes principals tampoc no ha de ser un tema posposat per les autoritats japoneses donat que a finals d'aquesta dècada començarà a generar tensions pressupostàries importants.

La millora del comerç exterior també comportarà un conjunt de reptes importants. Es calcula que un 1% del creixement del PIB del Japó d'aquest any serà degut als intercanvis comercials amb la Xina i per tant, això implicarà una millora de les relacions diplomàtiques entre ambdós països, avui dia molt deteriorades. En els darrers anys, des de el punt de vista estrictament econòmic la Xina i el Japó s'han revelat com a dos economies complementàries: El Japó ha trobat un soci comercial al qual li pot vendre gran part de les seves exportacions i a on pot instal·lar les seves plantes productives gràcies a la mà d'obra barata xinesa. Paral·lelament, la Xina s'ha beneficiat de les inversions nipones, que han generat ocupació i han significat una transferència tecnològica important. És per aquest motiu que a ambdós països els interessa mantenir aquesta situació comercial,

³⁶ Tot i així, aquesta xifra encara està lluny dels EUA, a on la producció a tercers països de les empreses americanes representa un 60%.

independentment dels constant enfrontaments diplomàtics que han tingut i que de ben segur seguiran tenint.

10. CONCLUSIONS.

La complexitat de la crisi japonesa ha fet que molts experts hagin formulat una gran diversitat de conclusions, algunes d'elles força diferents. No serà gens original per la meua part si afirmo que la crisi japonesa és un fet únic en la història econòmica recent. Malgrat aquesta poca originalitat, crec que és important incidir sobre aquest concepte: Per què la crisi japonesa ha estat un fet únic? Per quin motiu ha estat tant diferent a la resta de crisis econòmiques? Com és possible que en altres països com Suècia o França patissin bombolles similars però no arribessin al cas japonès?

La resposta a aquestes preguntes no és, al meu parer, massa difícil: La crisi japonesa és un cas aïllat donat que no es tracta només d'una crisi econòmica. La crisi també té una base social, política i demogràfica, encara que el principal problema ha estat, sense cap tipus de dubte, l'econòmic. La suma de tot aquests factors ha donat aquesta crisi genuïnament japonesa, que molt probablement mai no succeirà a cap altre país. Aquesta hipòtesi, formulada en els inicis del treball, crec que ha quedat demostrada al llarg d'aquest i crec que ha servit de base per a analitzar cada un dels elements de la crisi d'una manera més precisa.

Si analitzem la crisi des d'una perspectiva econòmica, un dels principals problemes del Japó ha estat que la seva economia mai no ha funcionat d'una manera molt liberalitzada. Ha estat una economia en la qual els bancs en molts casos han seguit els objectius del govern i la separació entre les empreses, els polítics i els buròcrates ha sigut pràcticament inexistent. En els inicis, aquest tipus de funcionament va ser l'òptim donat que els objectius eren comuns i el país partia d'una base molt desavantajosa. A mesura que el país es va anar desenvolupant, aquests problemes es van anar posant de manifest i el Govern va anar liberalitzant la economia, com el sistema dels bons i posteriorment el bancari. En la meua opinió, les liberalitzacions en si no eren la solució als vicis ocults de la economia japonesa (que van seguir augmentant) però eren necessàries, tot i que en certs casos van complicar la situació econòmica. És molt arriscat realitzar hipòtesis sobre que hagués passat si les liberalitzacions s'haguessin espaiat més en el temps o si certes reformes econòmiques o

fiscals no s'haguessin fet. No obstant, el desenvolupament i la naturalesa de la crisi semblen indicar que la successió de tots aquests factors i la seva combinació no semblava ser la més indicada. A més, els problemes estructurals i els vicis ocults del capitalisme japonès es van manifestar quan la situació econòmica era dolenta.

La política econòmica duta a terme després dels Acords del Plaça tampoc no va beneficiar la economia japonesa, donat que la revalorització del ien va dificultar les exportacions i la baixada de tipus d'interès i les diferents reformes fiscals van contribuir a disparar el consum intern a uns nivells sense precedents. El govern japonès va subestimar la magnitud de la crisi en els seus inicis i no va utilitzar els mecanismes que disposava per a afectar el tipus de canvi, tot i que tampoc no disposava de molts mitjans per a fer-ho. En la meua opinió, si s'hagués intentat depreciar o devaluar el ien des del inici de la crisi, tot i les tensions comercials que això hagués generat amb els EUA, les exportacions japoneses haurien pogut augmentar significativament i podrien haver alleugerit la forta crisi empresarial que estava vivint el país. Una prova que podria corroborar aquesta teoria seria la recuperació econòmica iniciada l'any 2003, que va ser propulsada, en bona mesura, per les exportacions.

En el referent a la resta de polítiques econòmiques aplicades i que van fracassar, com els plans de salvament de bancs o les diverses polítiques expansives, no crec que s'hagin de criticar en excés, donat que en aquella època eren les que es presentaven com a més factibles i moltes d'elles eren inevitables³⁷. Els punts més criticables d'aquestes mesures econòmiques van ser el seu clientelisme³⁸, la poca transparència d'aquestes mesures i la seva poca rendibilitat, que van significar un malbaratament de recursos molt important.

La crisi bancària originada amb l'esclat de les bombolles immobiliària i borsària és, al meu parer, l'obstacle més important al que haurà de fer la economia japonesa per a sortir de la

³⁷ Les grans inversions, que han generat fortes tensions pressupostaries, no crec que es podessin evitar donat que la caiguda del consum intern obligava al govern japonès a invertir per a evitar que el país entrés en una espiral deflacionista.

³⁸ Es feien inversions sense cap rendibilitat però que eren molt útils per aconseguir guanyar vots en les zones rurals (amb un pes molt important en el sistema electoral) o també s'invertia en interessos de grups empresarials per aconseguir el seu suport.

crisi. La poca liquidesa dels bancs japonesos dificultarà molt les necessitats de finançament de les empreses japoneses en creixement. Donada la ineficàcia dels plans de salvament de bancs impulsat per govern japonès durant la segona meitat dels anys 90, serà necessari buscar altres vies, entre les quals es podria estudiar la possibilitat de deixar participar més activament la banca estrangera en el mercat nipó. El que ja no pot fer el govern és seguir invertint diners indefinidament per rescatar bancs.

En el referent a la base social de la crisi, cal destacar el canvi d'actitud en el consum dels ciutadans nipons: Fins a inicis dels anys 80, els japonesos eren una societat amb un alt nivell d'estalvi. Durant els anys 80, amb la baixada dels tipus, les reformes fiscals i la revalorització del ien, el consum intern va créixer exponencialment, alimentant la economia bombolla. Després de l'esclat d'aquesta, el consum va caure en picat originant tensions deflacionistes i empitjorant la crisi. Aquests canvis tan importants en un període tan curt de temps (20 anys) van afectar molt negativament la economia i van inutilitzar gran part de les polítiques econòmiques del govern³⁹. Fins que el consum intern no torni a assolir uns nivells estables, les tensions deflacionistes continuaran i el govern japonès haurà de continuar aplicant polítiques expansives. Després de dos anys sense deflació i amb la moderada recuperació del consum intern, el Japó sembla haver aconseguit allunyar-se de l'amenaça de la deflació tot i que aquesta segueix estant present. La clau, segons coincideixen molts experts, és aconseguir vèncer el pessimisme existent millorant les perspectives econòmiques, donat que així s'aconseguirà que els consumidors recuperin la confiança i no estalviïn gran part dels seus ingressos per el temor de perdre la feina o no cobrar jubilació.

Des de l'anàlisi polític, també podem concloure que el sistema polític japonès ha tingut una influència negativa en la crisi. En el cas del Triangle de Ferro, la estreta relació entre els polítics i empresaris i l'excessiu poder dels buròcrates han sigut una important font de corrupció i un fre per a les reformes necessàries del país. També cal destacar que el llarg govern del PLD ha generat una forta confusió entre els òrgans del partit i els del govern,

³⁹ Les baixades de tipus d'interès no van tenir l'efecte desitjat. El baix consum intern també va obligar al govern, com ja hem comentat abans, a invertir grans quantitats de diners per a evitar la deflació.

prevalent en molts casos els interessos del partit per sobre els del país. La forta oposició interna de les diferents faccions en el si del PLD ha fet difícil dur a terme moltes reformes necessàries durant els anys 90. La situació política ha realitzat un gir important des de que Koizumi va assumir la presidència del país, donat que la seva habilitat per sobreposar-se a la forta oposició interna del PLD i la seva enorme popularitat li han permès realitzar un conjunt de reformes econòmiques que fa 5 anys semblaven impensables. Tot i així, molt probablement Koizumi no les pugui acabar durant el seu mandat i quedi com un polític de transició.

En el referent a la resta de problemes que han originat la crisi japonesa, cal destacar l'estancament demogràfic que viu el país i que esdevindrà un problema si no es relaxen les polítiques d'immigració a mig termini. L'arribada de nous treballadors també permetria millorar la competitivitat de les empreses japoneses. La reforma del mercat laboral, amb alguns elements diferenciadors com el treball de per vida o els sous creixents en funció de la edat, no crec que sigui massa urgent donat que el Japó és avui dia, malgrat la crisi, un dels països amb menys atur i amb un menor diferencial d'ingressos entre les classes més riques i les més pobres. Aquestes dades mostren l'èxit del sistema laboral japonès i totes les reformes en el mercat laboral amb l'objectiu de millorar la productivitat les haurien de respectar. De fet, les reformes laborals aplicades per Koizumi han aconseguit mantenir bastant aquest sistema i l'atur s'ha començat a reduir, gràcies a la recuperació econòmica.

Amb la finalització d'aquesta segona fase del treball, ja és possible treure conclusions definitives sobre l'acompliment dels objectius plantejats quan vaig iniciar aquest treball, donat que en la primera fase molts capítols no havien estat aprofundits tant com hagués desitjat. Crec que l'objectiu principal, que era intentar definir els elements de la crisi i comprendre com la seva interrelació l'havien originat, han estat acomplerts d'un mode bastant satisfactori. Quan vaig començar el treball pensava que un cop finalitzat hauria pogut tractar tots els temes profundament i fins i tot n'hauria pogut afegir-ne més, com els efectes de la crisi asiàtica de 1997 en la economia nipona. Un cop finalitzat crec que en certs capítols no he pogut aprofundir tant com havia desitjat inicialment, donada la extensió del objecte d'estudi. Els capítols que crec que haguessin pogut ser més aprofundits eren el

capítol 8 i el capítol 9, referents a la política i a la recuperació de la economia nipona. En la meua opinió, la seva presència era necessària en el treball però el seu pes era potser menor que altres capítols com la crisi bancària i donades les limitacions d'extensió i l'enfocament més econòmic del treball no han estat tractats amb la extensió que crec que haguessin merescut. Malgrat aquests inconvenients, crec que el treball ha quedat bastant equilibrat en la seva totalitat i amb ell he pogut arribar a entendre millor la naturalesa de la crisi econòmica. Crec sincerament que l'elecció del tema va ser clau donat que la crisi japonesa m'ha motivat molt durant l'elaboració del treball i dubto que això ho hagués aconseguit amb un altre tema.

11. GLOSSARI.

Acords del Plaza: Acords duts a terme per el G5 el setembre de 1985 a l'hotel Plaza de Nova York, en els quals el Japó es va comprometre a revaluar el ien respecte al dòlar i a baixar els tipus d'interès.

Banc Central del Japó (BOJ): Màxima autoritat monetària del país nipó. Durant la crisi econòmica va haver de prendre tot tipus de mesures monetàries per a treure el país de la crisi, com la baixada dels tipus d'interès a valors pròxims a zero.

Bombolla borsària: Gran revalorització que van viure els índexs borsaris japonesos. Entre 1986 i 1989 l'índex Nikkei va triplicar el seu valor i va arribar a un màxim històric de 18.900 punts. L'any 1990 la bombolla va esclatar i en 12 mesos l'índex va perdre 10.000 punts.

Bombolla immobiliària: Alça del preu dels immobles japonesos, que en 5 anys van arribar a doblar el seu valor (en alguns casos fins i tot el van multiplicar per quatre). A inicis dels anys 90, la bombolla es va desinflar i els preus van anar baixant anualment fins al 2005, quan van tornar a pujar lleugerament.

Dieta: El Parlament japonès (*Kokkai*). Està format per dues cambres: La Cambra dels Representants (formada per 480 membres elegits per sufragi universal) i la Cambra dels Consellers (formada per 247 representats, la meitat dels quals són reelegits cada 3 anys).

Dracs asiàtics: Nom utilitzat per definir a un grup de països format per Taiwan, Corea del Sud, Hong Kong i Singapur. Aquests països, al igual que el Japó, també han viscut un període d'industrialització accelerada que els ha permès donar el salt del tercer món al primer món. El salt econòmic el van donar durant els anys 70.

Economia bombolla: Període comprès en els anys 80 que es va destacar per un aparent creixement accelerat i en el qual el consum intern va créixer exponencialment. Va ser en

aquest període quan els preus immobiliaris i la borsa es van disparar, creant una bombolla immobiliària i una bombolla borsària que van esclatar a inicis dels anys 90.

Endaka: Política monetària consistent en mantenir el ien fort respecte la resta de divises internacionals. Es va començar a aplicar després dels acords del Plaza i es va mantenir durant la resta dels anys 80 i bona part dels anys 90. Aquesta política va dificultar molt les exportacions japoneses (un dels principals motors econòmics del país) però també va facilitar la internacionalització de les empreses nipones a través d'inversions a tercers països.

G5: El grup de països més industrialitzats del món, en aquell moment format per els EUA, Alemanya Occidental, Regne Unit, França i Japó. Posteriorment s'afegiren Canadà, Itàlia i Rússia (aquest últim país a nivell simbòlic).

Ien (JPY): Divisa japonesa actual, la tercera amb més pes en els mercats de divises internacionals després del dòlar i l'euro. El seu nom prové de la pronunciació japonesa de yuan, el nom de la divisa xinesa.

JETRO (Japanese External Trade Organization): Organisme creat l'any 1951 que tenia com a principal objectius assessorar i donar suport a les empreses exportadores nipones.

Jusen (empreses): Empreses del sector immobiliari amb forts vincles amb la *Yakuza*, la màfia japonesa. Van adquirir rellevància durant el període de la economia bombolla dels anys 80, quan van aconseguir grans quantitats de préstecs dels bancs i que en molts casos van utilitzar de manera fraudulenta. L'esclat de la bombolla les va afectar profundament i es van beneficiar de les ajudes econòmiques del govern japonès als anys 90, utilitzant-les de manera fraudulenta i posant de manifest greus casos de corrupció en els ministeris.

Keiretsu: Grans grups empresarials del Japó de la postguerra i hereus directes dels *zaibatsu*. Entre les seves empreses, sempre acostuma a haver-hi, com a mínim, una entitat financera, una *trading* i una gran empresa industrial. Les empreses del *keiretsu* acostumen a ser

solidàries entre elles i en cas que alguna d'elles pateixi alguna crisi, les altres la rescaten. Aquest sistema va ser molt vàlid en la economia de la postguerra però a partir dels anys 90 va esdevenir bastant ineficient, donat que es mantenien moltes empreses no rentables.

Koizumi, Junichiro: Primer Ministre japonès (2001-...) nascut el 1942. Durant el seu mandat ha realitzat diverses reformes econòmiques per reduir el deute del país, resoldre la crisi bancària, reduir l'atur i fer recuperar la confiança als ciutadans. La seva enorme popularitat li ha permès guanyar pes en el PLD i ser un dels ministres que més temps ha estat al càrrec.

McArthur, Douglas (1880-1964): General nord-americà que va tenir una participació destacada en la II Guerra Mundial. Després de la capitulació del Japó va actuar com a virrei del Japó i posteriorment va dirigir la intervenció dels EUA en la Guerra de Corea.

Miracle japonès: Període de 15 anys (1955-1970) en els quals la economia japonesa va realitzar una recuperació econòmica sense precedents, multiplicant el PIB per quatre i el PNB per vuit.

MITI (Ministry of International Trade and Industry): Ministeri creat l'any 1949 per ocupar-se de l'indústria i el comerç internacional nipó. Amb un alt pressupost, és probablement el ministeri amb més poder dins de l'executiu.

Nemawashi: La seva traducció literal és "cavar al voltant de les arrels d'un arbre abans de trasplantar-lo per a facilitar així el seu trasplantament". Es tracta d'una tècnica japonesa utilitzada per evitar conflictes i per la qual es vol aconseguir un consens general en la presa de decisions.

PDJ (Partit Demòcrata del Japó): Partit liberal conservador nascut després de la escissió de diverses faccions del PLD. En els darrers anys ha anat guanyant rellevància i ha esdevingut el principal partit de l'oposició. El seu missatge es basa en la coincidència amb

una part de les polítiques del PLD però amb una forta crítica amb el funcionament d'aquest i les seves disputes internes.

Pla Dodge: Pla creat l'any 1949 per el govern d'ocupació i que el seu principal objectiu era establir la economia japonesa. Va establir les pautes per a realitzar la reconversió industrial i la reforma agrària que precisava el país. També va propiciar la creació de la JETRO i el MITI.

PLD (Partit Liberal Democràtic): Partit polític japonès que ha governat el Japó des de l'establiment del nou sistema constitucional al Japó. D'ideologia liberal conservadora, el partit té molt de poder en les zones rurals i un poder important en la resta del territori. Té una forta oposició interna entre les diferents faccions del partit.

PSJ (Partit Socialista del Japó): Principal partit de la oposició durant més de 40 anys. Els seus problemes interns i el seu fracàs a l'any 1994 quan va aconseguir estar al poder durant uns pocs mesos han fet que hagi anat perdent pes electoral i hagi deixat de ser una alternativa. En les eleccions de 2001 aquest partit d'ideologia socialdemòcrata va deixar de ser la principal força de la oposició.

ROA (Return on Assets): Indicador que mesura la rendibilitat dels actius i la seva fórmula és benefici net dividit pel valor dels actius. Com més alt sigui el valor, més rendible és la empresa. Les empreses de capital intensiu acostumen a tenir aquest indicador baix, donat que per generar benefici han de tenir uns actius molt cars.

ROE (Return on Equity): Indicador que mesura la rendibilitat del capital. El ROE determina el resultat econòmic dirigit als accionistes com a remuneració del capital que aquests han aportat a la empresa. Representa el que els queda als accionistes un cop la empresa ha pagat les seves despeses i els seus tributs.

Trampa de liquidesa: Situació definida per Keynes en la qual un país arriba a uns tipus d'interès pròxims a zero i ja no és capaç d'estimular la economia amb polítiques monetàries habituals. Aquesta situació la va viure el Japó en la dècada dels 90.

Treball per vida: Característica del sistema empresarial nipó, en el qual un treballador entra a treballar en un grup empresarial quan surt de la Universitat i hi treballa durant la resta de la seva vida. La rotació acostuma a ser entre els diferents departaments de la empresa o entre les empreses del grup, depenent de la vàlua del treballador. El sou depèn de les tasques realitzades, l'edat del treballador i el sexe d'aquest. Amb la crisi econòmica, aquest sistema ha anat perdent pes en la economia, donat que moltes empreses s'han vist obligades a reduir plantilla.

Triàngle de ferro: Paraula utilitzada per definir un conjunt de fortes relacions i confluència d'interessos entre buròcrates dels ministeris, empresaris i polítics. Aquest sistema va funcionar molt bé quan el Japó va haver de desenvolupar-se acceleradament però a partir dels anys 80 va començar a presentar problemes donat que en molts casos els interessos del triangle prevalien sobre els del país.

Yakuza: Paraula que engloba tots els grups mafiosos japonesos. La màfia japonesa té tots els seus negocis molt diversificats, entre els quals es pot destacar l'immobiliari (a través de les empreses *jūsen*). En molts dels escàndols de corrupció descoberts als anys 90 en grans bancs, empreses i ministeris la *Yakuza* hi estava implicada.

Zaibatsu: Grans grups empresarials del Japó d'abans de la II Guerra Mundial. Aquests grups formaven part d'una família, el cap de la qual dirigia els *zaibatsu*. Normalment pactaven entre els diferents grups i tenien una relació privilegiada amb el govern. Durant la II Guerra Mundial van dedicar-se a la indústria de la guerra i van proveir d'armament al govern nipó. En el període d'ocupació el general Mc Arthur va decidir desmantellar aquests grups pel seu passat bèl·lic, però molts d'ells van saber refundar-se com a *keiretsus*.

BIBLIOGRAFIA.

BENITO, Fernando; CARRASCOSA, Antonio. <<El hundimiento del Nikkei>>. *Revista ICE: Japón* (Número 807, maig-juny 2003). Ministerio de economía. Madrid.

BURKETT, Paul; HART-LANDSBERG, Martin. <<The economic crisis in Japan: Mainstream Perspectives and an Alternative View>>, *Critical Asian Studies*, núm 35:3 (2003), pàgs. 339-372.

BUSTELO, Pablo. <<El Japó>>. En *Economia contemporània de l'Àsia Oriental*. Universitat Oberta de Catalunya. Centre d'estudis d'Àsia Oriental. 2004. Apunts UOC P03/17012/02355. Barcelona.

DELAGE, Fernando. <<El sistema polític del Japó>>. En *Organització política i jurídica de l'Àsia Oriental*. Universitat Oberta de Catalunya. Centre d'estudis d'Àsia Oriental. 2004. Apunts UOC P04/17013/00904. Barcelona.

DOURILLE-FEER, Évelyne; LACU, Cyrille. <<La crise japonaise, ou comment un pays riche s'enlise dans la déflation>>. En *L'économie mondiale 2003*. Paris: Dossiers stratégiques, 2004, pàgs. 76-90.

JENSANA, Amadeo. <<Empresa i Negocis al Japó>>. En *Empresa i Negocis a l'Àsia Oriental*. Universitat Oberta de Catalunya. Centre d'estudis d'Àsia Oriental. 2004. Apunts UOC P03/17022/02368. Barcelona.

KANAYA, Akihiro; WOO, David. <<The Japanese Banking Crisis of the 1990s: Sources and Lessons learnt>>. En *Working Paper of the International Monetary Fund*. Washington, Gener 2000.

KOLL, Jesper. *Japan is back for real this time*. Merrill Lynch Papers. Octubre 2005. Tokyo.

LAURENT, Marie-Aude. <<Japon: une embellie véritable, mais semée d'embûches>>, En *La lettre de Marchés & Gestion*. (Núm. 25, maig 2004). Paris. Editorial: Groupe LCF Rothschild.

LINCOLN, James; GERLACH, Michael; AHMADJIAN, Christina. <<Evolving patterns of the keiretsu organization and action in Japan>> En *Research in Organizational Behaviour*. (Volume 20. Any 1998). Jai Press. Greenwich.

MOSK, Carl. *Japan, Industrialization and Economic Growth*. EH.Net Encyclopedia, Ed: Robert Whaples. January 19, 2004. URL:
<http://eh.net/encyclopedia/?article=mosk.japan.final>

MUSUMECI, Vincent. *Japan's Bubble Economy: Lessons learnt*. Macquarie University. UMAC. 2001. Sydney.

NAKASO, Hiroshi. <<The financial crisis in Japan during the 1990s: how the Bank of Japan responded and the lessons learnt>>. En *BIS papers*. (Número 6. Octubre 2001). Bank for International Settlements: Monetary and Economic Department. Tokyo.

ONO, Koichi; SUZUKI, Hitoshi. <<Previsiones económicas a medio plazo para Japón>>. *Revista ICE: Japón* (Número 807, maig-juny 2003). Ministerio de economía. Madrid.

PASSOLAS, Felipe. <<Solutions to the social, political and economic crisis facing Japan nowadays>>, *Business Management and Practices in Japan*. Osaka, 2003.

SGARD, Jérôme. <<La longue crise de l'économie japonaise>>, *Économie Internationale, la revue du CEPII*, núm 84 (4rt trimestre 2000).

SAKAKIBARA, Eisuke; YOSHINO, Naoyuki. <<The Current State of the Japanese Economy and Remedies>>. En *Asian Economic Papers* (Volume 1 Number 2 Any 2002). MIT Press. Tokyo.